

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

**HLEDÁNÍ GENDER STEREOTYPŮ A JEJICH PROMĚN
VE VEČERNÍČKU**

**LOOKING FOR GENDER STEREOTYPES AND ITS CHANGES
IN TV BEDTIME STORY**

Magisterská diplomová práce

Andrea Sojková

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 20. října 2014

Obsah

Úvod.....	5
1 Teoretické ukotvení práce.....	6
1.1 Socializace.....	6
1.2 Pohádka.....	7
1.3 Gender.....	9
1.4 Genderové stereotypy.....	13
1.4.1 Genderově stereotypní obraz ženy.....	14
1.4.1.1 Oblast péče.....	14
1.4.1.2 Vztahy a postoje.....	15
1.4.1.3 Typická činnost.....	15
1.4.1.4 Obraz ženy.....	16
1.4.1.5 Vlastnosti související s potřebou ochrany.....	17
1.4.1.6 Vlastnosti související s emocionalitou.....	17
1.4.2 Genderově stereotypní obraz muže.....	17
1.4.2.1 Vztahy a postoje.....	17
1.4.2.2 Racionalita a výkon.....	17
1.4.2.3 Vlastnosti spojené s racionalitou a pracovním trhem.....	18
1.4.2.4 Typická činnost.....	18
1.4.2.5 Obraz muže.....	19
1.4.2.6 Vlastnosti spojené s fyzickou aktivitou.....	19
1.5 Závěr.....	19
2 Výzkumné otázky.....	21
3 Výzkumný vzorek.....	22
4 Typ výzkumu a výzkumná metoda.....	23
5 Znaky dokumentu.....	24
5.1 Druh dokumentu.....	24
5.2 Vnější znaky dokumentu.....	24
5.3 Vnitřní znaky dokumentu.....	24
5.4 Intence.....	25
5.5 Původ dokumentu.....	25
6 Výsledky studie.....	26
6.1 „My jsme žáci třetí bé“.....	26
6.2 Genderové stereotypy.....	27
6.2.1 Racionalita versus péče.....	28
6.2.2 Fyzická zdatnost versus domácí práce.....	30
6.2.3 Klučičí způsob zlobení a agresivní jednání.....	35
6.2.4 Tvořivost a schopnost rozhodovat.....	37
6.2.5 Autorita versus zranitelnost.....	38
6.2.6 Předvídavost versus zodpovědnost.....	39
6.2.7 Odvaha versus pláč.....	40
6.2.8 Pravidla versus vysvětlení.....	41
6.2.9 Všímavost versus zvědavost.....	43
6.2.10 Bezradnost.....	44
6.2.11 Pomoc druhým versus vztahy s druhými.....	44
6.2.12 Rázné ženské vystupování.....	45

6.2.13 Galantnost.....	46
6.2.14 Pořadí na cestě.....	46
6.3 Gesta a vyobrazení jednotlivých pohlaví.....	47
6.4 Skupina a gender.....	47
6.5 Další genderové stereotypy.....	48
6.6 Shrnutí výsledků.....	52
Závěr.....	53
Anotace.....	54
Seznam použité literatury.....	56
Přílohy.....	58
Seznam příloh.....	58
1. Seznam večerníčků.....	59
2. Seznam dělů večerníčku Mach a Šebestová.....	65

Úvod

Pohádka je jedním z důležitých socializačních prvků, na který bychom v dnešní době neměli zapomínat, pohádky se dětem vyprávěly a vypráví již mnoho století. V dnešní době jsou dětem pohádky předkládány převážně prostřednictvím audiovizuálního kanálu, kterým je televizní obrazovka, před níž tráví děti stále více času¹.

Tato práce nejprve seznamuje čtenáře se základními principy socializace – předpokladem osvojování si hodnot a norem dané společnosti, procesem sociální kontroly, konceptem zobecnělého druhého a hry play a game, které v této práci považuji za stěžejní. Dále se práce zaměřuje na pohádku, její význam v životě dítěte a v závislosti na socializačním procesu. Poskytuje definici genderu, genderové socializace, genderových stereotypů a vykresluje stereotypní obraz muže a ženy v naší společnosti.

Cílem této práce je analýza genderových stereotypů ve večerníčcích, neboť večerníčky považuji za těsně spjaté s naší společností a kulturou. Předpokládám, že večerníčky dětem předkládají hodnoty a normy, které utváří náš společenský řád a děti si je internalizují a jednají podle nich. Následně však předpokládám i sociální kontrolu v podobě rodičů a dalších blízkých, která toto dodržování hodnot a norem kontroluje.

¹ Je nutné však podotknout, že prostřednictvím televizního vysílání jsou děti socializovány i jinými pořady, než jsou pohádky.

1. Teoretické ukotvení práce

1.1 Socializace

Giddens popisuje socializaci jako sociální procesy, v jejichž průběhu si děti osvojují sociální normy a hodnoty a utvářejí si své vlastní „já“. Zvláště intenzivně probíhá socializace v rané fázi dětství, ale do jisté míry pokračuje po celý život. [Giddens, 2005, str. 553]

Podle Parsonse jsou v průběhu socializace člověkem internalizovány hodnoty společnosti, a to tak, že se stanou přímou součástí jeho osobnosti. Socializací se internalizují kulturní hodnotové vzorce ve formě hodnotových orientací. V tomto procesu se jedinec postupně učí vázanosti ke kulturním hodnotám společnosti, do které se narodil, až si je natolik zvnitřní, že si neuvědomuje, že jedná pod jejich vlivem. Proces sociální kontroly z hlediska jednotlivce zesiluje proces socializace. Sociální kontrola motivuje činitele, aby se neodchyloval od splnění očekávaných rolí, také kontroluje odchylky a startuje resocializační proces. [Kubátová, 2009, str. 127 a 133] Sociální kontrola se, jak uvádí Berger, značně mění od jedné sociální situace ke druhé a metody kontroly se mění v závislosti na účelu a charakteru příslušné skupiny. Kontrolní mechanismus má vyloučit nežádoucí osoby a „povzbudit“ ostatní. [Berger, 1991, str. 65]

Habermas v odkazu na Meada uvádí, že socializace jedince se realizuje ve vzájemném a současném procesu se společenským vývojem. Jedním z neobsáhlejších modelů lidského jednání je podle něj normativní posuzování jednání, tedy sociální kontrola, kde hraje základní roli jazyk, neboť je posledním kontrolním prostředkem k přezkoumání záměrů, očekávání a hledisek jednání druhých, a také se jeho prostřednictvím stále vytváří dorozumění o platnosti určitých norem. [Horster, 1995, str. 47 a 54]

Totožnost je v sociologické perspektivě společensky vytvářena, společensky udržována a společensky transformována. Dle Meada je socializace pro dítě objevováním společnosti – dítě zjišťuje, kdo je, když se učí, co je společnost. Učí se hrát role, které mu vlastně patří tím, že se učí přejímat role druhých, což je rozhodující sociopsychologická

funkce hry, v níž se děti přestrojují do rozmanitých sociálních rolí, a tím objevují význam toho, co jim bylo určeno. Všechno toto učení probíhá a může probíhat pouze v interakci s druhými lidmi. Dítě přejímá nejdříve role osob, které s ním jednají a jejichž postoje jsou rozhodující pro formování jeho sebekoncepcce. Později se dítě učí, že role, které hraje, nejsou důležité jen pro tento intimní okruh, nýbrž se vztahují k očekávání, která na ně zaměřuje celá společnost. [Berger, 1991, str. 88 a 89] Zdroje postojů jedince k sobě samému se nachází v dětství, které prochází dvěma fázemi hry. V první fázi – nazývané play – dítě imituje role dospělých jedinců, ve druhé fázi – označované jako game – si dítě osvojuje pravidla sociálního kontaktu a vytváří si vědomí o existenci rozmanitých rolí ostatních účastníků hry, které musí respektovat. Organizované reakce ostatních se stávají, již zmíněným, zobecněným druhým, který představuje složku kontroly chování jedince. [Blatný, Plháková, 2003, str. 96]

Za jednu z hybných sil socializace považuje Bettelheim pohádkové příběhy, na nichž společně s příběhy mýtickými a náboženskými a na přímých zkušenostech v rodině spočíval duševní život dětí v lidské historii. Příběhy totiž od nepaměti podněcovaly představivost a sytily obrazotvornost dětí, ale také odpovídaly na jejich nejdůležitější otázky, a právě proto o nich Bettelheim hovoří jako o hybné síle socializace. Nabízely totiž látku, z níž si děti vytvářely pojetí původu a smyslu světa a společenských ideálů, jejichž vzorem se potom mohly řídit. [Bettelheim, 2000, str. 26]

1.2 Pohádka

Pohádka zaujímá značnou část života dítěte, ať už v textové, audio nebo audiovizuální podobě. Je dítěti radostí, rozptýlením, útěchou, poznáním ... Tato práce pojímá pohádku jako průvodce, který dítěti zprostředkovává kontakt s vnějším světem, ukazuje mu možné způsoby jednání, myšlení atd. Pohádku tedy můžeme považovat za jeden ze základních socializačních mechanismů společnosti.

Bettelheim vnímá pohádku jako prvek, z něhož se můžeme dozvědět více než z jakéhokoliv jiného druhu vyprávění, srozumitelného dětskému posluchači o vnitřních problémech lidských bytostí a správných řešeních jejich nesnází v každé společnosti. Vzhledem k tomu, že dítě je nepřetržitě vystaveno vlivu společnosti, v níž žije, bezpochyby se naučí její podmínky dobře zvládat, pokud mu to však dovolí jeho vlastní vnitřní zdroje. Aby dítě samo sobě porozumělo ve složitém společenském světě, který jej obklopuje, je třeba pomoci mu z množství jeho pocitů vyvodit smysluplný závěr. Potřebuje nápady, které mu dovolí uspořádat si vnitřní prostor, a na základě toho vytvořit ve svém životě řád. Také potřebuje takovou morální výchovu, která mu mezi řádky naznačí výhody morálního jednání nikoliv pomocí abstraktních etických pojmů, ale toho, co se jeví jako hmatatelně dobré pro dítě – tudíž smysluplné. Tento druh smyslu nachází dítě právě prostřednictvím pohádek. [Bettelheim, 2000, str. 9]

Dále Bettelheim popisuje, že mravnost se neprosazuje tím, že ctnost nakonec zvítězí, ale tím, že hrdina je svými činy natolik přitažlivý, že se s ním dítě ztotožní v každém jeho zápase. Díky tomuto ztotožnění si představuje, že trpí spolu s hrdinou v jeho zkouškách a strastech a zažívá s ním úspěch, když ctnost zvítězí. Tyto identifikace jsou samostatným rozhodnutím dítěte a právě hrdinovy vnitřní a vnější boje mu vštěpují morální postoj. Dítě se identifikuje s kladným hrdinou nikoliv pro jeho klady, ale proto, že v něm hrdinova situace vyvolává hlubokou odezvu. Komu se chce podobat, se dítě rozhoduje podle toho, do které postavy se celým srdcem vžije. [Bettelheim, 2000, str. 13]

Během kontaktu s pohádkou a po něm, předpokládám, že dochází k přebírání hodnot a norem společnosti, v níž dítě vyrůstá, a které následně podléhají internalizaci. Můžeme totiž vidět, že děti velmi často opakují jednání, které v pohádce viděly. Což potvrzuje i Bettelheim, když píše, že děti si na pohádku velmi často hrají, jelikož jim tato hra pomáhá propracovat takové tlaky nevědomí, které jsou příliš složité a rozporuplné, nebo příliš nebezpečné a společensky odsuzované. Běžné tlaky svého nevědomí totiž děti propracovávají prostřednictvím hry, kde zvířátka

či jiné hračky představují příliš složité, nepřijatelné a rozporuplné stránky jejich osobnosti. Jako příklad složitých a společensky odsuzovaných tlaků Bettelheim uvádí protichůdné, divoké a potenciálně ničivé pocity Džina uzavřeného v lahvi, kde si dítě tyto pocity samo odehrát nemůže, protože jim nerozumí natolik, aby jim bylo schopné dát vnější podobu. Právě v tomto případě je znalost pohádek pro děti pomocí, děti si totiž na pohádku hrají až ve chvíli, kdy ji znají, neboť sami nejsou schopné ji vymyslet, a tehdy, když se stala součástí jejich fantazijního světa včetně šťastného konce. [Bettelheim, 2000, str. 57]

Podobu zmíněné sociální kontroly dle mého názoru nejčastěji zastávají rodiče, resp. významní druzí, kteří kontrolují chování dítěte, a v případě nesrovnalostí s normami a hodnotami dané společnosti jej usměrní. Případně započnou resocializační proces, ve kterém se budou snažit nežádoucí chování odstranit. Myslím si, že tato sociální kontrola je však uplatňována i obecně, tj. nemusí nutně jít pouze o bezprostřední reakci na chování dítěte. To lze ilustrovat na konstatováních, která se běžně vyskytují v každodenním životě např. „*Ty jsi krásná jako princezna.*“; „*Jsem hladový jako vlk!*“; „*Jsi nenasytý jako Otesánek!*“; „*Nic mu nejde, je jako hloupý Honza.*“; „*Vstávat a cvičit!*“. Dítěti je nejen na jeho jednání ihned poskytnuta vazba na příslušnou pohádku.

1.3 Gender

Pohlaví, s nímž se dítě narodí, resp. pohlaví, které je určeno na základě biologických znaků novorozence, určuje směr, jímž se ubírá výchova dítěte. Karsten uvádí, že převážná část psychosexuálního vývoje probíhá teprve po narození dítěte díky procesům, které lze podle něj opsat termíny jako je učení, výchova a ovlivňování. Dále popisuje, že existuje rozdílný výchovný program pro „dívky“ a pro „chlapce“², který částečně souvisí s přijetím stereotypních rolí rodičů v rámci jejich genderové

² Uvozovky použity v originále.

socializace, upozorňuje však na jisté oslabení v posledních desetiletích v souvislosti s vyrovnáváním pohlavních rolí. K socializaci dítěte a k ustavování jeho pohlavní role přispívá mnoho faktorů, vedle blízkých osob, kterými jsou vrstevníci, sourozenci, přátelé a známí, prarodiče a učitelé, nelze také opomíjet hromadné sdělovací prostředky. [Karsten, 2006, str. 23, 68 a 69]

Sociologický slovník pojmem gender definuje jako termín používaný pro skupiny vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy. Dále uvádí, že na rozdíl od univerzální kategorie pohlaví, která se nemění dle času či místa působení, gender vyjadřuje možnost velké variability v názorech na přiměřené chování žen a mužů, jak v různých společnostech, tak v daných společnostech v různých historických obdobích, nebo odlišné skupiny v rámci jedné společnosti. [Maříková, Petrusek, Vodáková, 1996, str. 339]

Iniciátorkou zřetelného odlišování mezi termínem pohlaví a gender ve feministické literatuře byla Simone de Beauvoir, a to na základě odlišení biologické a sociokulturní stránky člověka. Beauvoir ukazuje, že s biologickou stránkou se jedinec rodí a na jejím základě se rozlišuje pohlaví. Stránka sociokulturní je potom získávána prostřednictvím socializace a na jejím základě je rozlišován gender. Zmíněný rozdíl autorka odůvodňuje jazykovědou, kde většina cizích jazyků má pro tyto pojmy odlišné termíny, což umožňuje lépe artikulovat jejich významový rozdíl. [Kalnická, 2009, str. 57]

Šmídová, Janoušková a Katrňák uvádí, že genderové teorie hovoří o genderově pohlavním systému ve společnosti. Jedná se o uspořádání, ve kterém je hlavní gender jedinců. Systém zde jednoznačně odděluje mužské a ženské role a jejich dodržování zajišťuje prostřednictvím sankcí. Rozdíly založené na genderu mají institucionalizované formy a jako sociální instituce působí na jedince silným tlakem. [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 39]

Jak uvádí Jarkovská, gender je přítomen jak ve strukturách, v rámci

kterých jsou jedincům přidělovány pozice v sociálním systému, tak i v individuálních identitách, které jedinci ve společnosti zaujímají a v nichž vstupují do interakcí s druhými. [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 152 a153]

West a Zimmerman ve svém konceptu analytické trojčlenky pohlaví chápou pohlaví jako sadu sociálně schválených biologických znaků, na jejímž základě jsou lidé klasifikováni jako příslušníci jednoho ze dvou pohlaví. K určitému pohlaví jsou jedinci přisuzováni ihned po narození na základě vlastnictví vagíny či penisu. V každodenních interakcích však tyto znaky zůstávají pro ostatní aktéry skryty, přesto pro druhé není problematické přiřadit jedince k jednomu ze dvou biologických pohlaví. Sociální aktéři se při zařazování jedince k jednomu pohlaví řídí podle tzv. pohlavní kategorie – tzn., že aktéry klasifikují na základě identifikačních předvádění. Sociální svět je tedy na jedné straně typický normativním očekáváním příslušnosti jedince k jedné ze dvou pohlavních kategorií a na straně druhé komplementární snahou jednajících předvádět „svou“ kategorii co nejjednodušším způsobem. Gender je aktivitou situovaného jednání v kontextu normativních očekávání – je to děláni, aktivita, nikoliv bytí, vlastnost či atribut jedince. [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 136 a137]

Young popisuje existenci „normálních“ normativních reakcí na dané instituce vlivem existence sociálních struktur, které zjednodušují úhel pohledu na aktéry na základě genderu, což pro ně má důsledky v podobě sociálních nerovností. [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 23] Na reprodukci patriarchálního systému má podle Bem značný vliv genderová socializace. Bem přitom zdůrazňuje vliv kultury na vývoj jedince a svou koncepci staví na teorii, že v každé společnosti existují pevně zakotvené představy o tom, jak by se ženy a muži měli chovat a jakým způsobem by měli uvažovat. Silnou genderovou dimenzi má i lidský habitus, utvářený přijetím vnějších struktur a vlastním aktivním jednáním, jak uvádí Bourdieu. [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 40]

Dále v této práci zmíním dvě ze čtyř Karstenových psychologických teorií vzniku a vývoje pohlavních rozdílů, a to teorii utvrzování a kognitivní teorii, neboť u nich vnímám patřičnou souvislost s předmětem této práce. Ani jednou z teorií bohužel nelze zastřešit celý proces genderové socializace, každá z nich však upozorňuje na určité aspekty v ní probíhající.

Podle teorie utvrzování se chování dané jednotlivým pohlavím ustavuje tak, že chlapci a děvčata jsou již od útlého dětství utvrzováni v takových způsobech chování, které společnost považuje za přiměřené jejich pohlaví. Za takové chování se jim dostává pochvaly, souhlasu, uznání nebo odměny. Naopak pokud se projevují způsobem, který je připisován opačnému pohlaví, je ignorováno nebo si vyslouží trest například v podobě nesouhlasu, kritiky či negativních sankcí. [Karsten, 2006, str. 32-36]

Kognitivní teorie je Kohlbergovým rozvinutím základních předpokladů Piagetovy všeobecné teorie kognitivního vývoje. Podle této teorie dítě postupně získává schopnost rozlišit a přiřadit sebe sama, ale i ostatní k jednomu ze dvou pohlaví. V raném dětství se při určování dítě opírá o vnější znaky, kterými je například délka vlasů, oděv, hloubka hlasu či tělesná stavba. Později jsou rozlišovací znaky rozšířeny o způsob chování, záliby, druh zaměstnání či jedincovy postoje a názory. Ačkoliv je dítě schopno přiřadit se k danému pohlaví, není si jisté neměnností této skutečnosti. K tzv. ustavení neměnnosti vlastní pohlavní příslušnosti dochází mezi šestým a osmým rokem života. Kohlberg se domnívá, že dětem, které jsou definitivně přesvědčeny o nezměnitelnosti a trvalosti své příslušnosti k mužskému či ženskému pohlaví, velice záleží na tom, aby se chovaly typicky pro své pohlaví. Jedním ze způsobů, kterými děti potvrzují svou pohlavní příslušnost, je identifikace s rodičem téhož pohlaví a napodobováním jeho způsobů chování, dalším způsobem je potom přejímání vzorového chování jiných modelů téhož pohlaví. [Karsten, 2006, str. 41-43]

V této práci je také nutné uvést vliv televizních pořadů na děti, který není vůbec zanedbatelný. Četnost sledování televize ovlivňuje

orientaci dětí v rozdělení pohlavních rolí. Ty děti, které ji sledují hodně, se podle Karstena orientují v rozdělení pohlavních rolí na základě všudypřítomného poselství televizních pořadů a reklamy. Zejména mladší děti, které chování nemají ještě pevně ukotvené, napodobují modelové chování vzorů svého pohlaví i tehdy, když se odlišuje od tradičních stereotypů. [Karsten, 2006, str. 72-75]

1.4 Genderové stereotypy

Termín stereotyp zavedl Lippman, podle Maříkové a kol. je jeho definice stereotypu následující: Stereotyp je souborem ustrnulých představ ve vědomí lidí, obvykle, i když ne výhradně, přejímaných z jiných zdrojů, než je vlastní sociální zkušenost. Tyto představy hrají významnou úlohu jako předem daná schémata vnímání, uvažování a hodnocení nových jevů. Na utváření stereotypů se podílí přenos skupinových norem a poznatků, veřejné mínění, někdy i škola a sdělovací prostředky. Stereotypy dále generalizují, zjednodušují a minimalizují osobnostní rozdíly a jako produkty určité ideologie podporují nerovnoměrnou distribuci síly a moci ve společnosti. [Komárková, 2006, str. 38]

Karsten uvádí, že stereotypy pohlavních rolí v naší společnosti přiřazují muži a ženě typické vlastnosti, které se často vzájemně doplňují jako protiklady, zároveň určují očekávání jednotlivých členů společnosti vůči jednotlivým mužským a ženským jedincům i jednání druhých vůči nim v konkrétních situacích. Širší proces společenské proměny přináší zmírnění pohlavně specifické diskriminace a do určité míry v něm dochází k určitému vyrovnání stereotypů pohlavních rolí. [Karsten, 2006, str. 23-25].

Podle Butler se pohlaví neustále konstituuje v opakování jazykových aktů, sexuálně kontrolovaných pohybů, způsobech chování, inscenování a stylizování těl, čímž se vytváří efekt komunity pohlaví, který se pak interpretuje jako přirozený. Zde se nachází prostor pro uplatňování strategie „individualizace“ – každý si může zvolit, jaký vzor ženskosti, mužskosti či jiný mu vyhovuje. Tato strategie zároveň umožňuje používat nejrůznější

dílčí „taktiky“ utváření životních projektů a sexuálních praktik. [Kalnická, 2009, str. 98]

K reprodukci genderových stereotypů dětmi shlédnutých ve večerníčcích dle mého názoru dochází kvůli výše vymezenému procesu internalizace společenských norem a hodnot. Tento předpoklad také potvrzuje tvrzení Komárkové, které uvádí, že v pohádce se často v chování postav projevují ustálené vzorce rodové typizace, které tak již v dětském recipientovi podprahově budují stereotypní schémata a posilují jednostranné vnímání rolí obou pohlaví [Komárková, 2006, str. 117].

Nyní se zaměřím na výčet některých genderových stereotypů³, které se pro každé pohlaví pokusím rozdělit do několika skupin.

Jako jistý „všezastřešující“ stereotyp uvádí Jarkovská a Lišková vnímání přirozeného nižšího statusu ženy oproti muži jako součást genderové identity [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 18]. Dále se budu věnovat nejčastějším stereotypům spojovaným s jednotlivými pohlavími.

1.4.1 Genderově stereotypní obraz ženy

1.4.1.1 Oblast péče

Podle Janouškové, Jarkovské, Katrňáka, Liškové, Šmídové a Valentové⁴ jeden z pilířů genderově stereotypního obrazu ženy tkví v pečovatelské, neboť oblast péče a reprodukce je jí připisována v logice tradiční dělby práce. V souvislosti touto rolí je ženám připisována píle, empatičnost a zvýšená emocionalita. Vlivem tradiční dělby práce se žena často realizuje při práci s dětmi (nejčastěji v učitelském povolání), jako žena

³Jsem si vědoma, že tato práce nemůže podat kompletní výčet všech genderových stereotypů, už jen proto, že se tyto liší i místně. Jedná se tedy o nejčastěji se vyskytující stereotypy, další mohou být doplněny v analýze jednotlivých večerníčků.

⁴ V textu dále jen jako Jarkovská a kol.

v domácnosti a v jiných oblastech, kde může praktikovat dennodenní výchovu spolu s péčí o rodinu a klienty ve feminizovaných oborech trhu práce. [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 23, 26, 28, 30, 32, 33, 117 a 121]

Karsten zde ještě přidává jemnost, ohleduplnost a lásku k dětem [Karsten, 2006, str. 24].

1.4.1.2 Vztahy a postoje

Karsten vidí jako typicky ženské stereotypní chování v rozměru expresivnosti, který zahrnuje chování spíše sociálně emoční. Ženy jsou vnímány jako laskavé, vlídné a něžné se schopností navazovat vztahy a být v nich srdečné, jako ty, jež mají porozumění vůči ostatním, vnímají jejich pocity a pomáhají jim. [Karsten, 2006, str. 26]

Jarkovská a kol. uvádí pro ženy typické tendence ke smířlivým postojům – jsou nekonfliktní a spíše souhlasí s autoritami, dávají na doporučení a motivaci širšího okolí a více než muži kladou důraz na vztahy a atmosféru [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 32, 52 a 67].

Jako další související stereotypy lze uvést Karstenem zmíněnou senzibilitu, soucit, citové založení, mírnost, přívětivost, taktnost, opatrnost a poslušnost [Karsten, 2006, str. 24 a 25].

1.4.1.3 Typická činnost

Jarkovská a kol. jako typicky ženskou práci uvádí většinu prací v domácnosti jako například mytí podlahy, či umývání nádobí [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 160].

Indruchová dále uvádí, že ženy jsou chápány jako „manažerky“ domácností, kde se starají o zabezpečení potřeb členů domácnosti a obhospodařují rodinný rozpočet [Indruchová, 1995, str. 90].

Vzhledem k tomu, že tato práce je zaměřena na analýzu večerníčků, které působí na dětskou populaci, přijde mi důležité ještě uvést, že pro dívku typickým genderovým stereotypem v rámci jí vykonávané činnosti je, dle Jarkovské a kol., kladný postoj ke škole [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 32].

1.4.1.4 Obraz ženy

Jedním ze zažitých stereotypních obrazů je žena, kterou také popisuje Jarkovská a kol., a to žena způsobná s upraveným zevnějškem [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 30]. Tento obraz doplňuje Karsten o šarmantnost [Karsten, 2006, str. 25].

Komárková dále uvádí stereotypní obrazy žen v různých společenských postaveních. Žena úspěšná v zaměstnání je stereotypizována jako hysterická, vystresovaná kariéristka, která je sice nezávislá, ale osamocená a náladová. Dále uvádí obraz ženy vamp či femme fatale, která je žádoucím a atraktivním sexuálním objektem s luxusním vzhledem, ale je záludná případně jednoduchá či jednostranně zaměřená. Nakonec popisuje ženu – matku či manželku (ženu v domácnosti) – jako moudrou, laskavou, starostlivou, pečlivou, zdrženlivou, slabou a nesamostatnou, která je často odkázána na pomoc mužů. [Komárková, 2006, str. 39]

Jako doplnění uvádím tradiční pojetí ženy v představě komerčního světa, které podává Indruchová, kde žena je oproti muži vnímána jako pasivnější, ale spolehlivější partner či pomocník [Indruchová, 1995, str. 95]. Na druhém pólu může stát pohled Jarkovské a kol., kteří předpokládají, že statků a hmotného zajištění bude žena dosahovat přes partnera [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 33 a 34].

1.4.1.5 Vlastnosti související s potřebou ochrany

Karsten dále uvádí u stereotypního obrazu ženy potřebu ochrany, bezmocnost, nerozhodnost, nesamostatnost, slabost, povolnost, ale také touhu po jistotě a žvanivost [Karsten, 2006, str. 24 a 25].

1.4.1.6 Vlastnosti související s emocionalitou

Jarkovská a kol. vnímá jako jeden z nejcharakterističtějších znaků ženského genderu ambivalenci, tj. současnou existenci protichůdných citových postojů k určité osobě či předmětu [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 162]. Stereotypy úzce spjaté s ženskou emocionalitou jako dráždivost, náladovost, nelogičnost a úzkostnost potom uvádí Karsten [Karsten, 2006, str. 24-26].

1.4.2 Genderově stereotypní obraz muže

1.4.2.1 Vztahy a postoje

Komárková uvádí stereotypní obraz muže jako dominantního a emočně vyrovnaného, který se ve vztahu k ženám chová jako rádce, hodnotí jejich výkony, dominuje nad nimi a uděluje jim příkazy [Komárková, 2006, str. 38 a 39]. Karsten dále uvádí, že muži jsou stereotypně vnímáni jako vůdčí typy a v souvislosti se vztahovou problematikou u nich zmiňuje autoritativnost, panovačnost, přímost a spolehlivost [Karsten, 2006, str. 24 a 25].

1.4.2.2 Racionalita a výkon

Karsten vidí jako typicky mužské stereotypní chování v rozměru instrumentálnosti, který zahrnuje chování související s principy týkající se řešení konkrétních úkolů. Muži jsou vyobrazováni jako aktivní a sebejistí, vnímající svou převahu, kteří se snadno rozhodují, lépe snášejí tlak a jen tak se nevzdávají. [Karsten, 2006, str. 26] Janoušková, Jarkovská, Katrňák,

Lišková a Šmídová⁵ stereotypně vyobrazeného muže popisují jako méně zodpovědného, racionálního, produktivního, zacíleného a efektivního se schopností logického objektivního úsudku. Dále jsou muži popisováni jako soutěživí (v intelektu i fyzické síle), orientovaní na individuální výkon, na nějž se spoléhají svou sebedůvěrou. Okolí je vnímá jako nadané a jejich neúspěch je dáván do souvislosti s nezodpovědností. [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 26, 30, 33 a 52] Tento obraz lze doplnit o ambicióznost, kterou uvádí Komárková [Komárková, 2006, str. 38].

1.4.2.3 Vlastnosti spojené s racionalitou a pracovním trhem

U stereotypního obrazu muže dále Karsten uvádí ctižádostivost, odhodlanost, odvaha, podnikavost, realističnost, rozhodnost, rozvážnost, sebejistota, sebevědomí, schopnost sebeovládání a věcnost [Karsten, 2006, str. 24 a 25]. Jako další vlastnosti lze doplnit vlastnosti uváděné Komárkovou jako je zručnost a samostatnost [Komárková, 2006, str. 38].

1.4.2.4 Typická činnost

Podle Jarkovské a kol. je typická mužská práce orientována do sféry materiální produkce, která je považována za mužsky genderovanou, muž je zároveň živitelem rodiny [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 117 a 121]. Komárková dále typicky mužskou činnost doplňuje o favorizované mužské priority, kterými jsou řízení vozidel, vedení obchodu, které však není blíže specifikováno, a sport [Komárková, 2006, str. 39].

Některé následující kategorie jsou typické spíše pro chlapce než pro muže, opět je však nutné je uvést vzhledem k zaměření této práce. Stereotypně genderovaný obraz chlapce či mladého muže je Jarkovskou a kol. vykreslován jako hlučný, neposedný, drzý a zlobivý. Přičemž je popisován tzv. klučičí způsob zlobení, který se vyznačuje drzostí,

⁵ V textu dále jen jako Jarkovská a kol.

fyzickou agresivitou a lajdáctvím. Chlapci také zauímají negativní postoj k výuce a vymezují se proti názorům a požadavkům vyučujících. [Jarkovská, Lišková, Šmídová a kol., 2010, str. 32, 162 a 163]

1.4.2.5 Obraz muže

Komárková uvádí, že stereotypně mají muži oproti ženám rozmanitější repertoár sociálních rolí [Komárková, 2006, str. 38]. Karsten jako jeden z důležitých aspektů stereotypního pohledu na muže uvádí fakt, že muži nepláčou [Karsten, 2006, str. 25].

Stejně jako u genderově stereotypního obrazu ženy uvedu i zde jako doplnění tradiční pojetí muže v představě komerčního světa, které podává Indruchová, kde muž vystupuje jako aktivnější, agresivnější a tvořivější než žena. [Indruchová, 1995, str. 95]

1.4.2.6 Vlastnosti spojené s fyzickou aktivitou

Stereotypně vnímaného muže dále Karsten popisuje jako aktivního, agresivního, bojovného, dobrodružného, energického, odolného, silného, statečného, tvrdého, velikého (toto však bohužel blíže nespecifikuje) a neohroženého [Karsten, 2006, str. 24 a 25].

1.5 Závěr

Pohádky neodmyslitelně patří ke každé kultuře a společnosti, s jejich pomocí se děti učí vyznat se ve společenském světě, který je obklopuje. Patří tak mezi socializační prvky, jedním z mého pohledu základních prvků chápání sebe sama ve společnosti a druhých je právě genderová socializace. V rámci genderové socializace se děti učí rozlišovat obě pohlaví a přiřazovat k nim pro ně v dané společnosti typické znaky. Genderové prvky obsahují samozřejmě i pohádky, čímž ovlivňují podobu genderové socializace dítěte. Ženské hrdinky pohádek bývají

nejčastěji krásné, submisivní s orientací na rodinu a blízké, naopak mužští hrdinové jsou nejčastěji odvážní, silní a nebojácní. Cílem této práce je popsat, jaké genderové stereotypy jsou dětem ve večerníčcích předkládány, zda tedy i večerníčky pomáhají reprodukovat genderově stereotypní řád společnosti, a dále jak se tyto proměňují v čase.

2. Výzkumné otázky

VO: Jaké genderové stereotypy dětem večerníčky předkládají?

VO₁: Jaký z genderových stereotypů se ve večerníčcích vyskytuje nejčastěji pro dívky a jaký pro chlapce?

VO₂: Jak se předkládané genderové stereotypy proměňují v čase?

3. Výzkumný vzorek

Vzhledem k povaze výzkumného cíle a výzkumných otázek je zřejmé, že do výzkumného vzorku budou vybrány večerníčky⁶. Večerníčky jsem si vybrala záměrně, protože jsou v naší společnosti vnímány jako pro děti neodmyslitelná pohádka. Večerníček se vysílá již od roku 1965 nepravidelně a v pravidelných denních intervalech od roku 1973 [ČT a, 1996-2011], spjatost s naší společností potvrzuje i častá věta rodičů – „*Večerníček a spát!*“.

Na začátku bylo otázkou, jaký večerníček si vybrat? Zda zvolit jednu konkrétní sadu večerníčků (např. Kát'u a Škubánka), nebo vybrat jednotlivé díly z různých večerníčků. Nakonec jsem se rozhodla pro jednu konkrétní sadu příběhů, jedním z důvodů byla také lepší orientace čtenáře v této práci.

Vzhledem k tomu, že mě také zajímá proměna dětem předkládaných skutečností v čase, je nutné zvolit takový večerníček, který vycházel v co možná nejdélším časovém rozpětí. Sestavila jsem tedy soupis večerníčků, ve kterém se vyskytoval počet sérií spolu s informací, kdy byl natočen první a poslední díl večerníčku. S ohledem na tento seznam, který je k dispozici v příloze č. 1, jsem kritérium pro výběr vzorku zvolila rozpětí mezi prvním a posledním dílem večerníčku větší než dvacet let. Z celého soupisu sto padesáti večerníčků toto kritérium splňuje pouze pět večerníčků, a to Krteček, Mach a Šebestová, Pat a Mat, Bolek a Lolek a Králíci z klobouku.

Jako večerníček pro výzkumnou analýzu jsem zvolila Macha a Šebestovou, který vyšel ve třech sériích v roce 1976 - 1982, 1998 a 1999 a 2005, navíc jsou zde hlavními hrdiny příslušníci obou pohlaví, což není příliš časté.

⁶ Večerníčkem se rozumí pohádkový televizní pořad vysílaný televizní stanicí ČST, později ČT1 od roku 1965, v současné době na televizních stanicích ČT2 nebo :D (Děčko) denně v 18:45 hodin.

4. Typ výzkumu a výzkumná metoda

Vzhledem k povaze výzkumného vzorku bude jako výzkumná metoda použita analýza dokumentů.

Analýzou dokumentů se dle Miovského rozumí intenzivní rozbor a analýza dokumentu, který je ve své jedinečnosti co nejobsáhleji objasňován a interpretován. Lze zde kombinovat kvalitativní a kvantitativní metody a vzájemně je doplňovat. Tato, jak píše Miovský, interpretativní analýza zahrnuje texty, filmy, fotografie, umělecké předměty atd., které mohou sloužit jako pramen k vysvětlení lidského jednání. Výzkumník nemůže samotný materiál nijak měnit, pouze jej vybírá a shromažďuje v souladu se svými výzkumnými cíli. [Miovský, 2006, str. 99 a 100]

Miovský vnímá jako výhody analýzy dokumentů nemožnost zasahování do charakteru a obsahu dokumentů, čímž je výrazně omezena možnost zkreslení, a dále jejich odolnost vůči času, na druhou stranu však dokumenty ztrácí kontext, v němž byly vytvořeny. Při analýze dokumentů Miovský doporučuje zaměřit se na následující znaky: druh dokumentu, vnější a vnitřní znaky dokumentu, intence dokumentu a jeho původ. [Miovský, 2006, str. 99-102 a 189]

Pro tuto práci budou vyhledány všechny existující díly večerníčku Mach a Šebestová – konkrétně série *Mach a Šebestová*, *Mach a Šebestová na prázdninách* a *Mach a Šebestová na cestách*. Jako metoda bude využita analýza dokumentů audiovizuální povahy, u výzkumného vzorku bude provedena vyčerpávající analýza, tedy bude analyzováno všech třicet čtyři dílů zvoleného večerníčku⁷.

⁷ Kompletní seznam všech dílů je k dispozici v příloze č. 2.

5 Znaky dokumentu

5.1 Druh dokumentu

Večerníček Mach a Šebestová byl vytvořen pro cílovou skupinu předškolních dětí a dětí na prvním stupni základní školy Milošem Macourkem pod záštitou Krátkého filmu Praha v letech 1976 - 2005.

5.2 Vnější znaky dokumentu

Jako vnější úpravu materiálu lze v tomto případě chápat znělku, která je pro celý jeden cyklus neměnná. Lze tedy říci, že s první a druhou sérií byli tvůrci mnohem více nápadití, neboť série z roku 2005 znělku postrádá, je zde pouze delší záběr na název příběhu s melodií. Dalo by se dokonce říct, že čím mladší série, tím méně se tvůrci znělce věnovali, neboť v první sérii ve znělce následují nejprve titulky doplněné obrázky a po nich se objevuje stále stejná sekvence Macha, který jde při cestě do školy vyzvednout Šebestovou, což přímo navazuje na jednotlivé příběhy, neboť každý z příběhů začíná jejich cestou do školy. Oproti tomu v cyklu druhém už následuje pouze znělka uvozující diváka do prázdninové atmosféry večerníčku, v níž se příběhy hlavních hrdinů odehrávají, nevyskytuje se zde už přímá návaznost této znělky na jednotlivé příběhy dané série.

Dále je možné povšimnout si ilustrací, tj. vyobrazení hlavních postav, které se zdá být u starších dílů propracovanější.

5.3 Vnitřní znaky dokumentu

Večerníček je stylizován nejprve do dětem blízkého prostředí, které následně střídá prostředí světa. Vypravěč používá spisovný jazyk, pokud však mluví hlavní hrdinové, či další děti užívají jazyka nespisovného. Dobře odráží dětské prostředí i fakt, že se hlavní hrdinové oslovují příjmením, což děti v jejich věku často dělají.

5.4 Intence

Večerníček se vztahuje k prostředí školní třídy, mapuje vztahy mezi spolužáky a chování autorit ve škole (učitel, ředitel, později školník). Především se však soustředí na kamarádské vztahy mezi dívkou a chlapcem (a psem Jonatánem) a jejich schopnosti přizpůsobit se a reagovat na situace nastalé vlivem jejich vlastních přání, které uvedlo v realitu kouzelné sluchátko. Ve večerníčku jsou reflektovány také sousedské vztahy, a to především ve večerníčku, který vznikl před rokem 1989, a jedná se o vztahy v činžovním domě. Ve večerníčku pozdějším – z devadesátých let – se potom objevují sousedské vztahy v rámci vesnice, kde hrdinové tráví prázdniny. V sérii poslední, kde hrdinové cestují po světě, je potom kladen důraz spíše na příbuzenské a kamarádské vztahy, což může reflektovat dění ve společnosti doby vzniku dané série.

5.5 Původ dokumentu

První série byla natočena před rokem 1989, je tedy na místě předpokládat jistou svázanost režimem, kterou tvůrci při vzniku večerníčku měli. Další dvě série vznikly v již demokratickém státě, u série třetí lze vyslovit předpoklad, že tematika cestování byla tvůrci zvolena v souvislosti se vstupem republiky do Evropské unie (2004). Důležité je také poznamenat, že v režii později Jaroslava Doubravu vystřídala jeho dlouholetá spolupracovnice Cilka Dvořáková.

6. Výsledky pilotní studie

Scénář pro večerníček Mach a Šebestová vytvořil Miloš Macourek, výtvarnou podobu mu dal Adolf Born a režíroval jej Jaroslav Doubrava (v pozdějších letech Cilka Dvořáková) [ČT b, 1996-2014]. První řada večerníčku vznikla v roce 1982 a natočil ji Krátký film Praha - studio Bratři v triku, přičemž první díl byl natočen v roce 1976 a další díly postupně dotáčeny. Další řada večerníčku – *Mach a Šebestová na prázdninách* – byla natočena Českou televizí ve spolupráci s Krátkým filmem Praha, kdy v roce 1998 vzniklo prvních 5 dílů, a v následujícím roce byl dotočen zbytek této řady. Poslední řada – *Mach a Šebestová na cestách* – byla opět natočena Krátkým filmem Praha ve studiu Bratři v triku v roce 2005.

Nejprve v této studii rozeberu znělky večerníčku pro jednotlivé série, bohužel nelze provést zcela kompletní srovnání, neboť poslední série, jak již bylo zmíněno, znělku postrádá. Dále popíši vyskytující se genderové stereotypy jak pro jednotlivá pohlaví, tak pro večerníček jako celek, tj. pro všechny tři série, tak jejich odlišnosti v rámci jednotlivých sérií. A nakonec se zaměřím na gesta a genderová vyobrazení jednotlivých postav vyskytujících se ve večerníčku.

6.1 „My jsme žáci třetí bé...“

Znělka první série je známá asi každému čtenáři této práce, nejprve se v titulkách promítají jednotlivé obrazy – Mach a Šebestová jdou vedle sebe do školy a Jonatán běží k nim; žirafa s krabicí na hřbetě a o ni opřený zajíc; Mach s rukou v kapse drží sluchátko a Šebestová na něj ukazuje prstem; Jonatán s květinou v tlamě. Každý díl začíná Machem jedoucím několik pater po zábradlí, následně Mach zvoní na Šebestovou, na níž bafne, když mu otevře, Šebestová zaječí, uteče zpět do bytu a nakonec oba odchází do školy. Tato znělka ukazuje v jednom z obrazů v úvodních titulcích ležerně stojícího Macha, zároveň jeho jízda po zábradlí prezentuje fyzickou

zdatnost. Jeho bafnutí na Šebestovou ukazuje na klučičí způsob zlobení a nakonec Mach odchází do školy před Šebestovou. Toto odpovídá stereotypní představě muže – fyzicky zdatný, nadřazený a zlobivý. Naopak Šebestová je ve znělce prezentována jako zranitelná, když se vystraší a uteče.

Znělka druhé série se odehrává na břehu rybníka, kde se Šebestová maže krémem. Mach přibíhá a skáče do vody s kouzelným sluchátkem v ruce, přičemž Šebestovou pocáká. Šebestová se zakaboní a maže se krémem dál, následně se z vody vynoří delfín a láká ji do vody, Šebestová odmítá a maže se dál, totéž se stane, když se vynoří z vody slon a pocáká ji vodou z chobotu, jako poslední se objevuje chobotnice, která chytá Šebestovou do chapadel a unáší ji do vody. Šebestová chvíli panikaří, ale nakonec se směje a cáká vodu na chobotnici, která jí podává sluchátko. I v této znělce Mach prezentuje klučičí způsob zlobení, když pocáká Šebestovou skokem do vody, dále v něm lze vidět rozhodnost, neboť se nevzdává a přeměněný za různá zvířata se snaží dosáhnout svého a dostat Šebestovou do vody. Dále se však znělka věnuje pouze Šebestové, která dává největší důraz na péči o své tělo. Lze zde ještě uvažovat o přítomnosti jistého typu zodpovědnosti před škodlivým slunečním zářením, který však vzhledem k cílové skupině, pro niž je večerníček vyroben, mohou označit za skrytý. Stejně jako v předchozí znělce lze i zde Šebestovou vidět jako zranitelnou a navíc bezmocnou, když je lapena chobotnicí.

6.2 Genderové stereotypy

Ve večerníčku bylo celkem analyzováno 55 stereotypů pro muže a stejný počet pro ženy s různě četnými výskyty, z nichž 32 se objevuje u žen i mužů. Stereotypy s méně četným výskytem budou rozebrány na konci této práce.

6.2.1 Racionalita versus péče

Nejčastěji zastoupenými genderovými stereotypy jsou racionální jednání pro muže a důraz na péči o druhé pro ženy.

Racionální jednání a uvažování, které jsou v literatuře přiřazovány mužům, jsou i ve zkoumaném večerníčku připisovány více mužům. Ženy však pokulhávají jen málo, neboť tento druh jednání je ve večerníčku pro ně druhým nejčastěji zastoupeným stereotypem. Muži se často chovají racionálně, když ženám něco vysvětlují, neboť ony tomu nerozumí, nebo v nastalé situaci nemají dostatek informací pro její „rozumné“ vyhodnocení. Příkladem může být následující konverzace mezi hlavními hrdiny odehrávající se v žaludku jejich spolužáka Kropáčka: „*Hele, Machu, kde to jsme? To jsou snad ledovce, nebo co?!*“

„*Hele, ty seš taky ledovec!*“ poklepe si Mach na čelo, „*To je přeci rohlík s máslem, co měl Kropáček ráno k snídani. Vylez si na to!*“

Pomocí rohlíku se potom oba dle Machova plánu dostanou ven z Kropáčkova žaludku⁸.

Dobrym příkladem je také situace, kdy si Machova teta Máňa stěžuje na strýčka Karla, kterého nebaví penze a chtěl by si pořídit letadlo. Pan Mach na její lamentování podotýká: „*To víš, je to bejvalej pilot, celej život lítal s letadlem z Evropy do Afriky, tak se nediv, že se mu po tom stýská.*“⁹

Naopak ženy se racionálně chovají v situacích, kdy vymyšlený plán má mezery, a tím je zacelují, aby vše mohlo probíhat hladce. Příkladem zde může být scéna, kdy Šebestové tetu proměněnou sluchátkem v šálu, odfoukne v Paříži vítr a uváže si ji na krk japonský turista. Šebestová Macha upozorňuje na následující: „*Představ si, že tu šálu proměníme v tetu Vilmu a ona tomu chudákovi zláme vaz.*“¹⁰

⁸ Z dílu *Kropáček má anginu* – z první série z roku 1978.

⁹ Z dílu *Jak Mach a Šebestová závodili s domorodým kouzelníkem* – z cyklu *Mach a Šebestová na cestách* z roku 2005.

¹⁰ Z dílu *Jak Mach a Šebestová zachraňovali v Paříži tetu Vilmu* – z cyklu *Mach a*

Stejně tak když na houbách najdou v lese v pytlácké pasti chycenou sluchátkem zvětšenou blechu a dědeček vymyslí, že si v noci na pytláka, který si pro kořist přijde, počíhají, Šebestová podotýká: „*Když nás ten pytlák v noci uvidí, tak přeci k té pasti vůbec nepůjde a bude dělat, že si vyšel do lesa jen tak na procházku, tak máme s Machem lepší nápad.*“ Načež Šebestová dědečkovi a babičce vysvětlí, k čemu slouží kouzelné sluchátko, a že si na pytláka počíhají všichni proměnění v sovy.¹¹

Při srovnání jednotlivých sérií je však viditelný jistý rozdíl. Pro jednotlivá pohlaví se racionální jednání a myšlení vyskytuje v první a druhé sérii ve stále stejném zastoupení, rozdíl je však v sérii poslední, kde je pro obě pohlaví výskyt tohoto jednání častější, a to u mužů o celé dvě třetiny a u žen o čtvrtinu.

Oblast péče o druhé je v literatuře spojena výhradně s ženami, což v tomto případě odráží večerníček lépe, než racionální jednání a uvažování, neboť u mužů se činnosti spojené s péčí o děti, starostí o bezpečí druhých, jejich zdraví, spravedlivé zacházení s nimi apod. vyskytují jen velmi okrajově, a to až v dílech mladších, které byly natočeny po roce 1997. Jedná se o pouhé 4 případy, z nichž 2 připadají na dědečka Šebestové, dále na pana Ředitele a tatínka Šebestové, tj. muže staršího věku. Pečující rysy vykazují muži v situacích, kdy se jedná o fyzické či duševní zdraví druhých. Například, když Jonatán chytí blechu, neustále se drbe a žalostně kňučí, Mach řekne: „*Snad mu s tím, Kristepane, pomůžeme! Přece ho nenecháme, aby se trápil celé dopoledne.*“¹² Dále v případě, kdy Horáček simuluje nevolnost, aby se dostal ven ze třídy, se pan ředitel, který je s dětmi zrovna ve třídě, slovy vypravěče poleká (otevře ústa a chytí se za hlavu) a žádá Pažouta, aby jej doprovodil na čerstvý vzduch.¹³

Šebestová na cestách z roku 2005.

¹¹ Z dílu *Jak Jonatán chytí blechu* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

¹² Z dílu *Jak Jonatán chytí blechu* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

¹³ Z dílu *Jak se Mach a Šebestová potápěli u Havajských ostrovů* – z cyklu Mach

Přestože oblast péče je ve večerníčku u žen nejčastěji se vyskytovaným stereotypním chováním, není zde taková homogenita jejího výskytu, jako tomu bylo u mužů a racionálního chování. Platí zde, že čím mladší série večerníčku, tím méně se toto chování u žen vyskytuje a také se zužuje škála činností s péčí spjata. V první sérii oblast péče zahrnuje starost o zdraví, bezpečí a pohodlí druhých a obavy o chování blízkých osob. Oproti tomu v sérii druhé z této škály mizí starost o pohodlí druhých a nahrazuje ji pomoc druhým. Sérii třetí už potom obsahuje pouze starost o zdraví druhých a obavy o chování blízkých osob. Zajímavé je, že ve třetí sérii pak u žen převládá nad pečujícím chováním jednání racionální.

Jako první příklad lze uvést situaci na školním výletě, kde Horáček skočí do rybníka a začne se topit. Jako první o pomoc z vyobrazených spolužáků volá dívka, až po té její slova opakuje chlapec a přidává k nim výraznou gestikulaci.¹⁴ Dalšími příklady je starost Šebestové o spolužáka. Když má třída jít navštívit zoologickou zahradu, namítá: „*No jo prosím, ale co Kropáček? On má přece angínu. To s náma nepůjde, nebo co?!*“ A cestou ze školy domů Machovi říká: „*No jo, lidskému organismu to trvá nejméně týden, než zvítězí nad zákeřnými bacily, jenomže my jsme s nima hotový za pět minut!*“¹⁵ Šebestová tedy pečuje o svého spolužáka, neboť jí záleží na tom, aby mohl s ostatními navštívit zoologickou zahradu. Posledním z příkladů je potom paní Kadrnožková, která když vidí potlučeného Macha s Šebestovou, starostlivě se ptá: „*Proboha děti, kdopak vám to ublížil?*“¹⁶

6.2.2 Fyzická zdatnost versus domácí práce

Fyzická zdatnost je druhým nejvíce zastoupeným stereotypem, který večerníček připisuje mužům, většinou se jedná o činnost spojenou

a Šebestová na cestách z roku 2005.

¹⁴ Z dílu *Školní výlet* – z první série z roku 1977.

¹⁵ Z dílu *Kropáček má angínu* – z první série z roku 1978.

¹⁶ Z dílu *Oběť pro kamaráda* – z první série z roku 1982.

se sportovními výkony, například když se hlavní hrdinové i s dědečkem potápí v moři a vypravěč zdůrazňuje, že Mach byl pod vodou ze všech nejdéle,¹⁷ nebo když zloděj sluchátka honí Jonatána a nebýt zásahu policistů dohnal by jej.¹⁸ Přítomnost fyzické zdatnosti je už v samotné znělce první série, kde Mach jede po zábradlí, když jde vyzvednout Šebestovou při společné cestě do školy. Už méně se ve večerníčku objevují muži vykonávající činnost s pomocí fyzické síly. Spíše ojedinělým případem je obraz stěhováků, kteří vynesou těžkou pohovku do třetího patra i s Jonatánem.¹⁹ Nutno však podotknout, že v nejmladší sérii se tento pro muže typický rys objevuje pouze ve třetinovém zastoupení oproti sériím ostatním.

U žen je fyzická zdatnost zmíněna pouze v pěti případech, a to až v dílech natočených po roce 1997, jedná se stejně jako u mužů o činnosti spojené se sportovním výkonem. Například, když Šebestová s Machem ve snu soutěží s indiány v lukostřelbě, vypravěč říká: „*Ale když potom přišla na řadu Šebestová, všichni si rovnou sedli na zadek, protože byla nejlepší ze všech.*“²⁰ Zde lze samozřejmě poukázat na fakt, že se jedná o sen Šebestové, a tak ji může vyobrazovat v lepším světle. Dále když Šebestová s Machem sluchátkem přeměnění v psy utíkají, vypravěč zdůrazňuje, že Šebestové to pelášilo výborně, protože měla dlouhé nohy, ale s Machem to bylo horší, neboť se mu malé nožičky motaly a byl stále pozadu.²¹ Šebestová také s Machem leze na venkově po stromech²². Posledním případem, který se vymezuje vůči stereotypnímu obrazu ženy nejvíce, je situace kdy Šebestovou drží žralok za nohu a odplouvá s ní pryč, ta do něj buší pěstmi a když ji pustí, naznačuje pěstní souboj. Vypravěč také

¹⁷ Z dílu *Jak Mach a Šebestová splnili životní sen paní Janderové* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

¹⁸ Z dílu *Jak se stal Jonatán hrdinou dne* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

¹⁹ Z dílu *Přírodní zákony* – z první série z roku 1982.

²⁰ Z dílu *Jak se Mach a Šebestová vrátili z prázdnin* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

²¹ Z dílu *Jak Mach a Šebestová hledali v Austrálii Jonatána* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

²² Z dílu *Jak Mach a Šebestová udělali z dědečka Tarzana* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

dodává, že žralok to s Šebestovou neměl zrovna jednoduché.²³

Pro ženy třetím nejvíce zastoupeným genderovým stereotypem jsou domácí práce. Ve večerníčku se jako domácí práce vykonávané ženami objevuje praní, mytí podlahy či oken, vaření a péče o zahradu. Ve druhé sérii, kde Mach a Šebestová tráví prázdniny na venkově u prarodičů, se navíc objevuje ještě hrabání trávy a házení zrní slepici. Kategorie domácích prací je úzce spojena s kategorií hospodyně, která je také dalším ve večerníčku nejvíce zastoupeným stereotypem. Ve večerníčku se jako hospodyně, které nejčastěji dbají o plné žaludky svých blízkých, o čistotu a úhlednost svého domova, objevují nejčastěji starší ženy, ze všech nejvíce ale babička. Také se hospodyně starají o blaho a uctění svých hostů, zařizují pohoštění či nabízejí občerstvení.

Muži naopak domácí práce příliš nevykonávají, ve večerníčku se objevuje pouze starost o prádlo, když paní Machová dá Machovi a Šebestové za úkol dojít s prádelním košem do Pradlenky²⁴. Dále návrh pomoci babičce s nádobím ze strany dědečka, aby mohli jít všichni brzy na houby²⁵, či vaření pana Křečka, když jeho paní není doma²⁶. Všechny tyto případy nasvědčují tomu, že muži vykonávají domácí práce, pouze pokud nemají jinou možnost, pan Křeček si vaří večeři, neboť paní Křečková není doma a jemu není známo, kdy se vrátí. Další variantou je vykonání domácí práce pro získání jisté výhody, jako je možnost vyrazit brzy na houby a nečekat na babičku až domyje nádobí, navíc babičce dědeček nepomáhá sám, ale zapojí do pomoci i děti.

U mužů se objevují práce nejen v dílně, kterými jsou opravy či tvoření nových věcí. Například když mají o prázdninách přijet na návštěvu za Šebestovou její rodiče, jelikož nesmí vidět Macha, dohodnou

²³ Z dílu *Jak Mach a Šebestová splnili životní sen paní Janderové* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

²⁴ Z dílu *Policejní pes* – z první série z roku 1982.

²⁵ Z dílu *Jak Jonatán chytil blechu* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

²⁶ Z dílu *Jak se Mach a Šebestová koupali v Amazonce* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

se hlavní hrdinové s prarodiči Šebestové, že Macha promění v papouška. Následuje záběr na dědečka, který Machovi nadšeně vyrábí bidýlko.²⁷ Nejčastěji se však u mužských prací jedná právě o opravy – pan Bedrna opravující střechu na chatě paní Kadrnožkové²⁸, dědeček spravující malířský stojan známého pana Kolouška²⁹ či rozbité kouzelné sluchátko³⁰. Dále se ve večerníčku u mužů objevují typické činnosti jako čtení novin či rybaření.

Další pro muže typickou činností je řízení automobilu. Ve večerníčku je však tato činnost pro jednotlivá pohlaví vyrovnaná. O prázdninách řídí paní Šebestová³¹, ale když se vrací z prázdnin zpět, řídí pan Šebesta³², což je možné přičíst zvýšenému provozu během posledních prázdninových dní. Dále je za volantem vyobrazena paní Koloušková, která jede do města koupit zákusky a pohoštění pro uměleckého kritika.³³ Nakonec je za volantem vyobrazen pan Koloušek jedoucí z města³⁴ a pan Krupička, který porazí Macha, v důsledku čehož je Mach celý zasádrovaný³⁵. Poslední situaci je možné vysvětlit tím, že muži dle literatury častěji riskují, a proto pan Krupička zraní Macha.

Jako ukázkou genderově stereotypního chování spojeného s domácími pracemi jsem z každé série vybrala jeden ukázkový díl.

²⁷ Z dílu *Jak Šebestovi přijeli za dcerou na víkend* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

²⁸ Z dílu *Jak Mach a Šebestová navštívili s Jonatánem Hollywood* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

²⁹ Z dílu *Jak Mach a Šebestová udělali z malíře Kolouška žáka Leonarda da Vinci* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

³⁰ Z dílu *Jak Mach a Šebestová navštívili cirkus* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

³¹ Z dílu *Jak Mach a Šebestová jeli na prázdniny* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998 a *Jak Šebestovi přijeli za dcerou na víkend* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

³² Z dílu *Jak se Mach a Šebestová vrátili z prázdnin* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

³³ Z dílu *Jak Mach a Šebestová udělali z malíře Kolouška žáka Leonarda da Vinci* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

³⁴ Z dílu *Jak Mach a Šebestová poslali lístek paní Kadrnožkové* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

³⁵ Z dílu *Jak se Mach a Šebestová vrátili z prázdnin* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

Z první řady večerníčku jsem jako ukázkový zvolila díl „*Kropáček má anginu*“ z roku 1978. Hlavní hrdinové jsou zde přímo postaveni do genderově stereotypních rolí v oblasti domácích prací – Šebestová si k boji s bacily svého spolužáka bere kýbl s rejžákem, s bacily bojuje pomocí velké vidličky na kachnu (kuchyňským nástrojem). Během boje s Kropáčkovými bacily, kteří Machovi roztrhnou kalhoty, jej ujišťuje: „*To nic, to nic, já ti to potom zašiju, ted' bojuj!*“ Na konci příběhu drhne Kropáčkův jazyk až je, dle vypravěče, pěkně červený. Oproti Šebestové se Mach na bacily vybaví kladívkem a jeho hlavním úkolem je samotný boj a následné pozorování Šebestové při drhnutí spolužákova jazyka. Šebestová také ve večerníčku zdůrazňuje, že úklid je její (typicky ženskou) starostí, když Machovi ukazuje kýbl visící na její noze se slovy: „*Víš co, Machu, ženský starosti přenech laskavě zase mně, jo?!*“

Ve druhé řadě jsem zvolila díl „*Jak Mach a Šebestová udělali z dědečka Tarzana*“ z roku 1998. V tomto díle představují stereotypní úlohy ohledně domácích prací především prarodiče Šebestové. Babička, která odjíždí do nemocnice na vyšetření, dává dětem a dědečkovi úkol: „*Poslouchejte vy tři, támhle je košík brambor, hezky je oloupejte a v půl dvanácté je dáte vařit. Vrátím se až k obědu.*“ Když se potom babička vrátí, je opravdu rozlícena, protože brambory připravené nejsou, což obratem vyřeší Šebestová požádáním sluchátka o nápravu. Dědeček se v tomto příběhu hned po odjezdu babičky uchyluje do dílny, kde pracuje s hoblíkem.

Konečně ve třetí řadě se jedná o díl „*Jak Mach a Šebestová zachraňovali v Paříži tetu Vilmu*“ z roku 2005. Zde jsou genderově stereotypní domácí práce přiřazovány rodičům Šebestové – pan Šebesta odchází do garáže vyměnit v autě olejový filtr, je při tom oblečen v montérkách a v kapse na laclu má náradí. Paní Šebestová odchází oblečená v kuchyňské zástěře k sousedce pro recept na dort a po návratu okamžitě dává práť špinavou šálu, kterou drží Mach v ruce.

6.2.3 Klučičí způsob zlobení a agresivní jednání

Třetím pro muže nejvíce zastoupeným stereotypem je, v literatuře již nastíněný, klučičí způsob zlobení, do něhož však nepočítám agresivní chování, neboť je zpracováno zvlášť, a je tak čtvrtým nejčastěji se vyskytujícím stereotypem ve večerníčku. Tento klučičí způsob zlobení má různé podoby a lze zde vytvořit jistá škála, kdy na jejím jednom pólu jsou situace, kdy například Horáček s Pažoutem kradou Machovi a Šebestové kouzelné sluchátko³⁶, nebo loupí u veterináře suchozemské želvy³⁷, či v podobě holubů kradou v restauraci jídlo³⁸. Na druhém pólu jsou situace, v nichž Mach sedí na opěradle maminičky židle při návštěvě své tety³⁹, nebo když se sluchátkem nechají Mach s Šebestovou přenést do Itálie k moři „...a Mach dostal nápad, začal se potápět a zlobil Jonatána, který štěkal ze strachu, že se chudák Mach utopil...“⁴⁰.

Tento způsob zlobení se ve dvou případech vyskytuje i u Šebestové, a to ve chvíli, kdy s Machem společně lezou po stromech⁴¹, nebo když se s Machem vzájemně škádlí⁴².

Jak již bylo zmíněno, agresivita je hned po klučičím stylu zlobení nejvíce zastoupeným stereotypem, muži se chovají agresivně nejčastěji v situacích, kde se z nějakých důvodů zlobí, dále potom když se jedná o situace spojené s bojem a už méně v případech, kdy brání své blízké. Jako příklad prvního lze uvést kouzelníka, který ve vzteku sebere Machovi

³⁶ Z dílu *Ukradené sluchátko* – z první série z roku 1982; také z dílu *Jak Mach a Šebestová navštívili severní pól* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

³⁷ Z dílu *Policejní pes* – z první série z roku 1982.

³⁸ Z dílu *Jak Mach a Šebestová zachránili v Benátkách Horáčka s Pažoutem* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

³⁹ Z dílu *Jak Mach a Šebestová závodili s domorodým kouzelníkem* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

⁴⁰ Z dílu *Jak Mach a Šebestová prožili deštivé dopoledne* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

⁴¹ Z dílu *Jak Mach a Šebestová udělali z dědečka Tarzana* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

⁴² Z dílu *Jak Mach a Šebestová udělali z malíře Kolouška žáka Leonarda da Vinci* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

a Šebestové sluchátko a změni je v buvolu⁴³. Nebo když jsou Mach s Šebestovou chyceni na cizí planetě a přineseni do školy, místní paní učitelka říká: „*Děti to jsou vzácné exempláře vzácných živočichů, řekla bych, že jde o zvláštní druh myši se zakrnělými čenichy.*“

*Mach to už nevydržel a vykřikl: „No dovolte, my nejsme myši, my jsme lidi...!“*⁴⁴

K boji se ve večerníčku uchylují především dospělý muži, kdy ve vesnici honí sluchátkem zvětšenou blechu pan Jandera se sekrou a hajný na ni střílí.⁴⁵ Nebo ve chvíli kdy se před panem Křečkem znenadání objeví paní Křečková s lékařem, který jí sedí za krkem, pan Křeček nejprve zatíná pěst a křičí a nakonec honí lékaře po celém městě.⁴⁶

Agresivně se ve večerníčku ženy chovají jen zřídka, a to zejména v případech, kdy brání své blízké, například když Šebestová bojuje se lvem, který drží v tlamě její tetu sluchátkem přeměněnou v šálu, říká vypravěč: „*Načež se pustila do toho lva a řádila jako tornádo.*“ Mach se nejprve dívá stranou, ale potom jde Šebestové pomoci s vytahováním šály z klece, přičemž je ale celou dobu mimo ni.⁴⁷ Naopak když bojují s bacily spolužáka Kropáčka je to Mach, který se jako první pustí do boje, a ten je potom popisován následovně: „*Mach se pral jako tygr a Jonatán řádil jako lev.*“ Šebestová je z výčtu vynechána, přestože se boje účastní také.⁴⁸

Tento posun, kde v mladším díle Šebestová vystupuje agresivně, může být způsoben jistou proměnou v čase, neboť v sérii z roku 2005 se agresivní chování u žen vyskytuje častěji než v sériích starších.

⁴³ Z dílu *Jak Mach a Šebestová závodili s domorodým kouzelníkem* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

⁴⁴ Z dílu *Páni tvorstva* – z první série z roku 1982.

⁴⁵ Z dílu *Jak Jonatán chytil blechu* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

⁴⁶ Z dílu *Jak se Mach a Šebestová koupali v Amazonce* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

⁴⁷ Z dílu *Jak Mach a Šebestová zachraňovali v Paříži tetu Vilmu* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

⁴⁸ Z dílu *Kropáček má anginu* – z první série z roku 1978.

6.2.4 Tvořivost a schopnost rozhodovat

V literatuře je muž popisován jako tvořivější než žena, ve večerníčku lze tvořivost chápat jako nápad jednoho z hrdinů použít v nastalé situaci kouzelné sluchátko. Ve večerníčku je to skutečně Mach, kterého častěji napadá, že by v dané situaci mohli sluchátko využít, na druhou stranu je to však Šebestová, která o realizaci Machova nápadu sluchátko požádá. Což patrně vychází z konceptu duality postav ve večerníčku a jejich vzájemného doplňování se.

Literatura také mužům připisuje snadné rozhodování se, což se ve večerníčku odráží v tom, kdo přijde s řešením problému, před nímž účastníci stojí. S řešením nejčastěji přichází muži, což dokresluje už Machovo tvrzení v Kropáčkově žaludku, kde Šebestová bezradně rozhazuje rukama a říká: „*Odtud se přeci jen tak nedostaneme.*“

Mach ji však odpovídá: „*Šebestová, hele moc mě neštvi, mužskej si vždycky musí vědět rady!*“

Toto navíc potvrzuje i vypravěč: „*A Šebestová koukala, protože Mach si fakticky vždycky věděl rady. Takže než bys řekl švec, bylo jasné, že jsou z maléru venku.*“⁴⁹

Zatímco v první sérii jsou to výhradně muži, kdo přichází s řešením problémů, v sérii druhé je potom jejich pohotovost vyrovnaná, v příbězích nejmladších už to jsou ženy, které přichází s řešením častěji avšak pouze o jeden jediný případ. Jako příklad lze uvést následující pasáž: *A Mach se úplně vyděsil a řekl: „Člověče Šebestová, to je konec. Já už se sotva vleču a teď bych měl ještě běžet za taxíkem.*“

Ale Šebestová řekla: „Klid Machu, nezmatkuj, od čeho máme sluchátko.“⁵⁰

V souvislosti s tvořivostí a schopností rozhodovat lze ještě uvést schopnost pohotové reakce na danou situaci, resp. rozhovor. Příkladem

⁴⁹ Z dílu *Kropáček má anginu* – z první série z roku 1978.

⁵⁰ Z dílu *Jak Mach a Šebestová zachraňovali v Paříži tetu Vilmu* – z cyklu *Mach a Šebestová na cestách* z roku 2005.

pohotových odpovědí je následující dialog, který se odehrává po návratu hlavních hrdinů spolu s dědečkem a panem Kolouškem od Leonarda da Vinciho. *Zrovna když bije půlnoc, slyší paní Koloušková nějaké podivné zvuky. Jde opatrně vzbudit babičku, a když spolu vtrhnou do ateliéru, najdou tam všechny ty zmizelé pohromadě. Okamžitě začne ten nejpřísnější křížový výslech: ‚Jak si to představují, kde byli a co dělali.‘*

Pan Koloušek řekne, že byli na houbách.

Paní Koloušková chce vědět, proč tedy zrovna v bačkorách.

Horší ovšem je, že babička chce ty houby okamžitě vidět.

A tak se Šebestová jednoduše postaví (zvedá se z nůše plné hub).⁵¹

6.2.5 Autorita versus zranitelnost

Muži jsou dále ve večerníčku často vyobrazováni jako autoritativní a ženy jako zranitelné. Autoritativně vystupují pouze dospělí muži, příkladem je tatínek Šebestové, když otvírá vchodové dveře bytu, v nichž stojí úplně mokrá teta Vilma v noční košili, křičí: *„Proboha teto, co tě to napadlo?! Co když dostaneš zápal plic?! Rychle do postele!“* Následuje záběr na tetu ležící v posteli s hrnkem horkého čaje.⁵² Toto chování lze však zároveň interpretovat i jako pečující přístup, který byl popsán výše.

Autoritativní vystupování u žen se objevuje pouze ve dvou případech, a to v některých aspektech vystupování soudružky učitelky (v první sérii) a babičky Šebestové (v sérii druhé). U obou žen se jedná o autoritativní a nesmlouvavé jednání vůči osobám, které se nějakým způsobem prohřešily. Do jisté míry je také možné jej propojit s rzným ženským vystupováním, o kterém bude pojednáno později. Příkladem je situace, kdy babička vystupuje z autobusu ve vesnici kouzelným

⁵¹ Z dílu *Jak Mach a Šebestová udělali z malíře Kolouška žáka Leonarda da Vinci* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

⁵² Z dílu *Jak Mach a Šebestová zachraňovali v Paříži tetu Vilmu* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

sluchátkem změněnou v Afriku a vidí Macha, Šebestovou a dědečka přivázané k autobusové zastávce: [...] *V poslední chvíli se naštěstí objevil autobus a z toho autobusu vystoupila babička, všechno jí bylo okamžitě jasné, takže řekla: „Všechna ta kouzla okamžitě zrušit, ale honem.“ A když to dala všechno do pořádku, řekla: „Doma si o tom ještě promluvíme!“*⁵³

Ženská zranitelnost je často ukazována ve vypjatých situacích, kdy žena omdlí, například když omdlívá paní Bubáčková po zjištění, že Jonatán má v chování lepší způsoby než její manžel.⁵⁴

Nutno však podotknout, že u obou těchto vlastností s postupem času ubývá jejich zastoupení, čím mladší série, tím méně se v ní vlastnosti vyskytují. U žen dokonce v poslední sérii zranitelnost není zastoupena vůbec, což může mít jistou souvislost s vyšším výskytem ženské agresivity či s vyšším výskytem poskytnutí řešení daného problému oproti předešlým sériím.

6.2.6 Předvídavost versus zodpovědnost

U postav se vyskytuje jistá předvídavost situací či budoucího dění, jejíž zastoupení je pro obě pohlaví stejné, avšak u žen se v poslední sérii nevyskytuje. Příkladem zde je díl, kdy Šebestová říká při cestě ze školy Machovi, že k nim na návštěvu přijela teta Vilma a tatínek řekl mamince: *„Nazdar hodiny, to nás zase čeká nějaký pěkný malér!“* Tatínkova slova se v příběhu potvrdí. Teta totiž omylem místo telefonu zdvihne kouzelné sluchátko, které ji přenesení do Paříže, kde spadne z Eiffelovy věže, ale Mach ji naštěstí včas přemění v šálu. S šálou se vrátí zpět k Šebestovým, protože je šála špinavá, paní Šebestová ji vypere v pračce. A tak teta, když je přeměněna zpět, přichází domů celá mokrá, tatínek ji ihned žene do postele a paní Šebestová se zděsí, když tetě změří teplotu, protože

⁵³ Z dílu *Jak Mach a Šebestová udělali z dědečka Tarzana* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

⁵⁴ Z dílu *Vzorné chování* – z první série z roku 1980.

má vysokou horečku. Tetu nakonec odváží sanitka do nemocnice a pan Šebesta říká dceři: „*Vidíš, co jsem říkal, když se objeví teta Vilma, bez maléru se to neobejde!*“⁵⁵

Zodpovědnost se ve večerníčku objevuje mnohem častěji u žen, a to v celé třetině případů, zatímco muži jednají zodpovědně pouze v jednom případě v každé sérii. Nejčastěji se postavy ve večerníčku chovají zodpovědně, pokud se jedná o druhé. Příkladem může být situace, kdy Mach chce Jonatána proměnit v krabici, kterou potřebují Horáček s Pažoutem, aby jim překazil lumpárnu, a Šebestová se jej snaží zarazit a vyjmenovává mu, co všechno by se s krabicí mohlo stát, a tudíž by to ublížilo Jonatánovi.⁵⁶ Dále například Pažout, který nesouhlasí s Horáčkem, aby ukradli Machovi a Šebestové kouzelné sluchátko, protože by tím překazili záchranu strýčka spolužačky Trejpalové na severním pólu.⁵⁷

Nutno však podotknout, že v díle, kdy o vysvědčení Machovi Horáček s Pažoutem ukradnou kouzelné sluchátko, se Šebestová na Macha zlobí: „*To je všechno kvůli tobě, mně se nikdy nestalo, aby mi někdo ukradl sluchátko!*“⁵⁸ Šebestová zde vystupuje zodpovědně, ale v díle, kdy třída navštíví zoologickou zahradu, Šebestové vytáhne z kapsy sluchátko žirafa⁵⁹.

6.2.7 Odvaha versus pláč

Dalším čteně se vyskytujícím stereotypem pro muže je odvaha, a to v případě, kdy zachraňují druhé. Ve večerníčku se vyskytují situace, kdy dědeček Šebestové běží zachránit topícího se listonoše⁶⁰, nebo když

⁵⁵ Z dílu *Jak Mach a Šebestová zachraňovali v Paříži tetu Vilmu* – z cyklu *Mach a Šebestová na cestách* z roku 2005.

⁵⁶ Z dílu *Policejní pes* – z první série z roku 1982.

⁵⁷ Z dílu *Jak Mach a Šebestová navštívili severní pól* – z cyklu *Mach a Šebestová na cestách* z roku 2005.

⁵⁸ Z dílu *Ukradené sluchátko* – z první série z roku 1982.

⁵⁹ Z dílu *Zoologická zahrada* – z první série z roku 1978.

⁶⁰ Z dílu *Jak Mach a Šebestová poslali lístek paní Kadrnožkové* – z cyklu *Mach a Šebestová na prázdninách* z roku 1999.

se pan Vsetečka vydává za žralokem, který unesl Šebestovou⁶¹. Také jsou ve dvou dílech vyobrazení záchranáři pouze mužského pohlaví⁶². Výjimkou je však případ, kdy si Mach při cestě do cirkusu představuje, dle slov vypravěče, odvážného krotitele⁶³. Naopak u žen se odvaha projevuje pouze v jednom případě, a to ve chvíli, kdy se Šebestová chopí bambitky a hlídá bandu pirátů, uvězněnou pod lodní plachtou, zatímco Mach gratuluje Jonatánovi k přemožení pirátů a spolužáci se soudružkou učitelkou pouze přihlíží.⁶⁴

Mnohem častěji než, aby se ženy chovaly odvážně, pláčou. Naopak u mužů se ve večerníčku pláč nevyskytuje vůbec, pomineme-li batole, které Mach a Šebestová hlídají, neboť v takovém případě se jedná o zcela jiný druh pláče, než ten na který je stereotypně genderově nahlíženo. Ženy v příbězích nejčastěji pláčí, když se bojí o druhé, nebo když jsou dojaté dobrými skutky druhých. Příkladem dojetí může být plačící paní principálová, když děkuje Machovi a Šebestové za zapůjčení kouzelného sluchátka, díky němuž cirkus přečkal období, kdy byl slon nemocen, a nezkrachoval.⁶⁵

6.2.8 Společenská pravidla versus vysvětlení

Muži častěji než ženy lpí na společenských pravidlech a zavedených společenských stereotypch. Pokud dochází k absenci či porušení těchto pravidel či stereotypů, reagují na ně muži ve večerníčku rozčilením nebo se postarají o jejich nápravu. Ženy se nad porušením společenských pravidel pozastavují a v krajním případě opouští místo dění. Příkladem

⁶¹ Z dílu *Jak Mach a Šebestová splnili životní sen paní Janderové* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

⁶² Z dílu *Jak Mach a Šebestová zavinili zmizení Lukáše Tůmy* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999; také z dílu *Jak se Mach a Šebestová potápěli u Havajských ostrovů* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

⁶³ Z dílu *Jak Mach a Šebestová navštívili cirkus* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

⁶⁴ Z dílu *Piráti* – z první série z roku 1982.

⁶⁵ Z dílu *Jak Mach a Šebestová navštívili cirkus* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

prvého je soudruh ředitel, který člověka neandrtálského, kterého Mach s Šebestovou dovedou do školy, přijme jako školníka, ale nejprve jej, dle slov vypravěče, upraví do přijatelné podoby. Oproti soudruhu řediteli paní Šebestová v tomto díle ve chvíli, kdy člověk neandrtálský jí polévku rukama, zničehonic odchází spát k babičce.⁶⁶

Druhým příkladem je dědeček Šebestové, který se rozhořčí na souseda, kterého chytil při pytláčení: „*Ale, ale, vy kladete dál svý železa, pane Chuchvalec, vy pytláčíte dál, jakoby se nechumelilo! Vy jste mi ráno lhal, jako když tiskne!*“ Dědeček při tom střídá zakládání rukou na prsou s vkládáním pěsti do dlaně druhé ruky. Načež pan Chuchvalec padne na kolena a přísahá, že již dál pytláčit nebude.⁶⁷

Příkladem druhé ženské reakce je soudružka učitelka, která se pozastavuje nad neslučitelností či výpadkem žáka ze své role. Jonatán přeměněný v chlapce (což soudružka učitelka netuší) se ve chvíli, kdy jej chválí před celou třídou za záchranu Horáčka, začne drbat nohou za uchem. Soudružka učitelka vykulí oči, otevře ústa a potom říká: „*Ale to už opravdu přestává všechno, aby se takový chytrý a obětavý chlapec choval tímto způsobem.*“⁶⁸

Muži nejčastěji vysvětlují druhým dění kolem sebe, zatímco ženy vysvětlují situaci, kterou druzí nechápou. Jsou to však více ženy, které druhým ve večerníčku něco vysvětlují. Když Mach s Šebestovou promění dědečka v malého chlapce, aby s nimi mohl lézt po stromech jako Tarzan, a celou vesnici v Afriku, jsou nakonec chyceni domorodci, přivázáni k autobusové zastávce a domorodci kolem nich tančí. Dědeček říká Machovi: „*Je s náma ámen. Tohle je totiž tanec smrti, abys věděl.*“⁶⁹

⁶⁶ Z dílu *Člověk neandrtálský* – z první série z roku 1977.

⁶⁷ Z dílu *Jak Jonatán chytil blechu* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

⁶⁸ Z dílu *Školní výlet* – z první série z roku 1977.

⁶⁹ Z dílu *Jak Mach a Šebestová udělali z dědečka Tarzana* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

Dané zjištění také dobře vykresluje následující děj: *Jednou šli Mach a Šebestová do školy, ale místo aktovek si nesli chlebníky a Jonatán byl z toho celý pryč. Co se to děje? Proč chlebníky? A Šebestová řekla: „Víš, Jonatáne, dneska s sebou žádné učení nemáme, protože dneska se učit nebudeme. Soudružka učitelka s náma jede na výlet k rybníku Krajáči, víš?“ Jonatán začal smutně kňučet. [...]*

A Mach řekl: „Poslouchej, Šebestová, Jonatán by strašně rád jel s náma. Je ti to jasný?“⁷⁰

6.2.9 Všímavost versus zvědavost

Všímavost se ve večerníčku vyskytuje pouze u mužů a týká se sledování okolí. Mach nejčastěji upozorňuje na překážky či na skutečnosti, které napomohou k řešení situace. Při hledání Jonatána si Mach všimne bumerangu, který míří k Šebestové a omráčí ji,⁷¹ dále si při hledání ztraceného kufříku s vynálezem zase všimne žraloka, který jej má v tlamě⁷². Všímavost se objevuje především v nejmladší sérii, v sérii prostřední se jedná pouze o jeden případ a v sérii nejstarší se neobjevuje vůbec.

Zvědavě se chovají hlavně ženy, a to ve chvíli, kdy je zajímá nějaká skutečnost. Například když děti soudružka učitelka učí, že je člověk pánem tvorstva, Šebestovou zajímá, zda je to na jiných planetách stejné.⁷³ Za mužskou zvědavost lze označit jediný případ z nejmladší série, kdy se Mach ptá soudruha ředitele, co se stalo soudružce učitelce, že se nervově zhroutila.⁷⁴

⁷⁰ Z dílu *Školní výlet* – z první série z roku 1977.

⁷¹ Z dílu *Jak Mach a Šebestová hledali v Austrálii Jonatána* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

⁷² Z dílu *Jak se Mach a Šebestová potápěli u Havajských ostrovů* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

⁷³ Z dílu *Páni tvorstva* – z první série z roku 1982.

⁷⁴ Z dílu *Jak se Mach a Šebestová potápěli u Havajských ostrovů* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

Ke zvědavosti lze také přiřadit přehnaný zájem o okolní dění, který je možné charakterizovat jako tzv. drby. Ve večerníčku se o ně zajímají pouze ženy, a to nejvíce v prostřední sérii, kde může být, jako již v několika případech, souvislost se stereotypním vnímáním vesnického stylu života. Například, když paní Kačírková přináší dědečkovi prezent za opravenou skříňku po babičce, mimoděk se zmíní, že ve městě je zrovna nový cukrář, který peče výborné dorty, přestože nemá žádnou pekárnu.⁷⁵

6.2.10 Bezradnost

Častěji si neví rady v nastalé situaci plynoucí z předešlého jednání ženy než muži. Při pohledu na poměr tohoto chování u mužů a žen v rámci jednotlivých sérií se ukazuje, že poměr mezi bezradným chováním žen a mužů v dané sérii je pro všechny série téměř shodný. V sérii nejmladší se potom bezradnost objevuje častěji. Postavy se nejčastěji ptají druhých: „*Co s námi asi bude?*“ „*Co teď?*“ „*Co si počneme?*“ Také bezradnost dávají najevo konstatováním skutečnosti, z níž nenachází východisko. Například, když si Šebestová otírá pot z čela a říká: „*Nejhorší je, že tam někde zůstalo sluchátko a já nevím, kde ho hledat.*“⁷⁶

6.2.11 Pomoc druhým versus vztahy s druhými

Dle literatury jsou ženy více než muži zaměřeny na vztahy s druhými, stejně tak je tomu i ve večerníčku, tento stereotyp je u žen zastoupen stejně často pro všechny tři série. U mužů se nevyskytuje vůbec. Opačně je tomu s pomocí druhým, kterou vykazují pouze muži, a její zastoupení je také pro jednotlivé série homogenní. Například Mach pomůže paní Kadrnožkové tím, že požádá sluchátko, aby Jonatán uměl zpívat a hrát na kytaru, a tím v Hollywoodu mohl vydělat peníze na novou střechu chaty

⁷⁵ Z dílu *Jak se stal Jonatán hrdinou dne* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

⁷⁶ Z dílu *Jak Mach a Šebestová splnili životní sen paní Janderové* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

paní Kadrnožkové.⁷⁷

U žen se jedná o navazování vztahů s druhými, například, když se paní učitelka v Benátkách sluchátkem přeměňuje za holuba, seznámí s holubím párem z Liberce a domluví s nimi společný let domů⁷⁸. Také se jedná o vztahy mezi postavami ve večerníčku, příkladem je vřelé vítání mezi Šebestovou, její babičkou a matkou, když rodiče Šebestové přijedou o prázdninách na návštěvu.⁷⁹

6.2.12 Rázné ženské vystupování

Ve večerníčku se často objevuje rázné vystupování, které je vlastní ženám. Ženy jsou přísné, často pokud s něčím nesouhlasí, chtějí prosadit svou, nebo druhým spílají a vždy při tom zvyšují hlas. Toto vystupování mají vždy starší ženy, nejčastěji babička Šebestové, ve druhé sérii se také toto vystupování objevuje nejčastěji. Například, když babička odjíždí k lékaři a hlavní hrdinové s dědečkem ji doprovází na autobus, po cestě se dědeček pozdraví se sousedem. Na autobusové zastávce potom babička na dědečka hrozí prstem a říká: „*Né, at' si zase celé dopoledne povídáš s Janderou!*“

Dědeček se tváří smutně a říká: „*Děti, všimněte si, jakej je ta naše babička generál.*“⁸⁰

Dále potom takto vystupuje paní Kadrnožková vůči Jonatánovi, v první sérii jej honí a křičí na něj, aby zůstal doma, když si jde hrát s Machem a Šebestovou a také jej kvůli nespecifikovaným prohřeškům zavírá na balkon. V díle, kdy Jonatán zachrání na školním výletě Horáčka od utonutí v rybníku a vrátí se domů celý mokrý, paní Kadrnožková hubuje,

⁷⁷ Z dílu *Jak Mach a Šebestová navštívili s Jonatánem Hollywood* – z cyklu *Mach a Šebestová na cestách* z roku 2005.

⁷⁸ Z dílu *Jak Mach a Šebestová zachránili v Benátkách Horáčka s Pažoutem* – z cyklu *Mach a Šebestová na cestách* z roku 2005.

⁷⁹ Z dílu *Jak Šebestovi přijeli za dcerou na víkend* – z cyklu *Mach a Šebestová na prázdninách* z roku 1999.

⁸⁰ Z dílu *Jak Mach a Šebestová udělali z dědečka Tarzana* – z cyklu *Mach a Šebestová na prázdninách* z roku 1998.

že vchovaný pes nemá být mokřý a má ležet doma na gauči.⁸¹ U mužů se takovýto styl vystupování vůbec nevyskytuje.

6.2.13 Galantnost

V první sérii večerníčku je mužskému galantnímu chování věnován celý jeden příběh, a to příběh „*Vzorné chování*“ z roku 1980. V příběhu učí soudružka učitelka děti ve třídě slušnému chování, na příkladu uvolnění místa v tramvaji: „...muž se k ženě nechová neurvale, ale galantně. Za což mu žena děkuje [...] svou roztomilostí.“ Dále potom v příběhu učí Mach s Šebestovou kočku Micku s Jonatánem vzornému chování.⁸²

Galantně se dále muži chovají v případě, kdy nesou ženám kabelku či tašku, nejčastěji se takto chová dědeček k babičce. Ve večerníčku je však i případ zcela opačný, kdy na konci prázdnin vyprovází Šebestová s prarodiči Macha na autobus – Mach má na zádech batoh, dědeček jde s rukama v kapsách, babička má podpaží kabelku a Šebestová nese kufř.⁸³

6.2.14 Pořadí na cestě

Dále jsem si povšimla, že pokud hrdinové někam jdou, mění se jejich pořadí. Pokud se jedná o situace, které by mohly být něčím nebezpečné, jako první jde nejdříve Mach a až po něm Šebestová. Například když se vydávají hledat potopený kufřík s vynálezem, rozbitým oknem do potopené lodi nejprve po krátkém rozhlédnutí vplouvá Mach a až po něm Šebestová.⁸⁴ Pokud se jedná o rutinní cestu, jejímž příkladem je v první sérii cesta do školy či ze školy, častěji chodí jako první Šebestová nebo jdou hrdinové vedle sebe. Mach kráčí jako první vstříc nebezpečí může ukazovat na mužskou odvahu, neohroženost a tendence bránit ženu.

⁸¹ Z dílu *Školní výlet* – z první série z roku 1977.

⁸² Z dílu *Vzorné chování* – z první série z roku 1980.

⁸³ Z dílu *Jak se Mach a Šebestová vrátili z prázdnin* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1999.

⁸⁴ Z dílu *Jak se Mach a Šebestová potápěli u Havajských ostrovů* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

6.3 Gesta a vyobrazení jednotlivých pohlaví

Ve večerníčku se ženy, pokud jsou smutné, projevují nejčastěji pláčem, naopak stesk je doprovázen založením rukou na prsou. Pokud jsou ženy rozhořčené, klepou si na čelo nebo rozhazují rukama, když už se ale opravdu zlobí, tak mají nejčastěji při rozhovoru s druhým alespoň jednu ruku v bok.

Starší ženy jsou nejčastěji vyobrazeny s šátkem na hlavě, což může být ale způsobeno snahou autorů o stereotypní vyobrazení postarší ženy v prostředí vesnice, kde se odehrává celá jedna série večerníčku. Naopak mladší ženy jsou vždy prezentovány elegantně a s upraveným zevnějškem, jen zřídka kdy nemají přes ruku kabelku. Zajímavostí je však jeden z dílů, kde je přehnaná starost o zevnějšek prezentována jako nežádoucí. Jde o díl, v němž Jonatán natáčí film s psí slečnou, která je silně navoněná, má nalakované drápky a nechce si s Jonatánem ani podat ruku, neboť dle ní zapáchá. Vypravěč i hlavní hrdinové toto jednání odsuzují⁸⁵.

Zajímavým rozdílem mezi chlapci a dívkami je potom prezentace úsměvu, kdy se dívky v humorné situaci pouze usmívají, zatímco chlapci se smějí s otevřenými ústy.

Dále jsou dospělí muži vyobrazováni nejčastěji s knírem či vousy, za knír, pokud přemýšlí, si popotahují, a vousy si prohrabují. Často jsou muži i chlapci při chůzi vyobrazováni alespoň s jednou rukou v kapse. A pokud dospělí muži zrovna spí – chrápou.

6.4 Skupina a gender

Velmi často pokud se ve večerníčku hovoří o nějaké skupině lidí, je její vyobrazení z hlediska genderu nehomogenní. V první sérii, když Horáček s Pažoutem ukradnou Machovi s Šebestovou kouzelné sluchátko, jakmile je situace urovnána do pořádku a uličníci prchají,

⁸⁵ Z dílu *Jak Mach a Šebestová navštívili s Jonatánem Hollywood* – z cyklu *Mach a Šebestová na cestách* z roku 2005.

vypravěč konstatuje: „*Odevšad se k Horáčkovi s Pažoutem hnalo plno lidí.*“ Vyobrazení jsou však pouze tři muži, kteří hrozí pěstmi.⁸⁶

V sérii druhé, kdy Mach jede vlakem za Šebestovou k prarodičům a dívá se z okénka, je řečeno: „*Vidí děti, jak jdou někam na výlet. Jak si staví skautské tábory. Jak pádlují v kajacích na řekách. Jak užívají kdejakého hřiště.*“ Ze všech dětí při výčtu vyobrazených je pouze jedna dívka.⁸⁷ Naopak v sérii poslední, kdy vypravěč hovoří o půlce vesnice domorodců, jsou vyobrazeny pouze ženy a děti.⁸⁸

Je zvláštní, že pokud se ve večerníčku hovoří obecně o nějaké skupině, jsou v ní vyobrazení především nebo pouze muži, naopak v nejmladší sérii je tomu naopak, což však může být způsobeno skutečností, že se jedná o africkou vesnici, kde funguje zcela bez výhrad tradiční dělba práce a muži velmi pravděpodobně mají v danou chvíli na práci něco důležitějšího, než být přítomni ve vesnici a přihlížet zápasu.

6.5 Další genderové stereotypy

Ve večerníčku bylo zjištěno 12 stereotypů, které se vyskytly u obou pohlaví, avšak pouze ojedinelé. Jedná se o: drzost, nezodpovědnost, cit pro estetiku, nadřazenost, ochranné tendence, soucit, spravedlnost, praktické uvažování či jednání, strach, stud, touhu po poznání a vytrvalost, kdy se jedinec odmítá vzdát a věří v úspěch. Výskyt popsanych stereotypů v jednotlivých sériích pro jednotlivá pohlaví zobrazuje následující tabulka č. 1.

⁸⁶ Z dílu *Ukradené sluchátko* – z první série z roku 1982.

⁸⁷ Z dílu *Jak Mach a Šebestová jeli na prázdniny* – z cyklu Mach a Šebestová na prázdninách z roku 1998.

⁸⁸ Z dílu *Jak Mach a Šebestová závodili s domorodým kouzelníkem* – z cyklu Mach a Šebestová na cestách z roku 2005.

Tabulka č. 1 - Výskyt některých genderových stereotypů v závislosti na pohlaví a sérii večerníčku

	1. série		2. série		3. série	
	muž	žena	muž	žena	muž	žena
drzost					x	x
estetika	x			x		
nadřazenost	x				x	x
nevzdává se			x	x	x	
nezodpovědnost	x	x			x	x
ochrana	x	x	x	x	x	
praktičnost			x	x		
soucit			x	x		
spravedlnost	x	x	x			
strach	x	x			x	x
stud	x	x	x			
touha poznat		x	x	x		

V tabulce je patrná homogenost výskytu ojediněle se vyskytujících stereotypů pro jednotlivá pohlaví v rámci série, tj. pokud se v dané sérii u výše jmenovaných genderových stereotypů vyskytuje patřičný stereotyp u jednoho z pohlaví, pak se ve většině případů ve stejné sérii vyskytuje i u pohlaví druhého. Rozdílná je však četnost výskytu těchto genderových stereotypů v rámci jedné série. Stereotypy, které jsou více svázány s jedním pohlavím, se u něj také vyskytují častěji, než u pohlaví opačného.

Dále bylo zjištěno 16 genderových stereotypů s málo četným výskytem, které nejsou shodné pro jednotlivá pohlaví. Většinu těchto stereotypů je možné označit jako pozitivních. Jako ty negativní lze chápat lenost, nedočkavost, nedůvěru a zlost pro muže a nenasytnost, neopatrnost a vychloubání pro ženy.

Kompletní výskyt stereotypů nevyskytujících se současně u žen a mužů v závislosti na sérii večerníčků poskytují následující tabulky č. 2 a č. 3.

Tabulka č. 2 - Výskyt některých mužských genderových stereotypů v závislosti na sérii večerníčku

	1. série	2. série	3. série
hlava rodiny	x		
lenost		x	x
mužnost	x		
nedočkavost			x
nedůvěra	x	x	
opora		x	
pracovitost		x	
prestíž	x		
přemýšlivost	x		
risk	x		
sebedůvěra		x	
spolehlivost	x		
správná věc		x	
uznání		x	
zastání			x
zlost		x	
znalost		x	

Pro muže se z těchto stereotypů ve večerníčku nejčastěji vyskytuje postavení hlavy rodiny, lenost, nedůvěra, pracovitost a přemýšlivost⁸⁹. U většiny stereotypů je jejich výskyt omezen pouze na jednu sérii. Výskyt stereotypu ve dvou sériích však neznamená automaticky nejčetnější výskyt daného stereotypu.

⁸⁹ Stereotypy jsou v textu uvedeny sestupně, dle míry výskytu.

Tabulka č. 3 - Výskyt některých ženských genderových stereotypů v závislosti na sérii večerníčku

	1. série	2. série	3. série
dobrosrdečnost		x	
krása			x
nenasytnost			x
neopatrnost			x
odhodlání	x		
ohleduplnost	x		
organizace		x	
panika		x	x
píle		x	
poctivost		x	
podpora		x	
porozumění	x		
vděk		x	
vychloubaní		x	
zbožnost		x	
zdvořilost	x	x	

Naopak u žen se ve večerníčku z daných stereotypů nejčteněji vyskytuje zdvořilost, krása a nenasytnost⁹⁰. Stejně jako u předchozí tabulky je výskyt stereotypů omezen pouze na jednu sérii a ani v tomto případě výskyt stereotypu ve dvou sériích neznamena nejčtenější výskyt daného stereotypu.

6.6 Shrnutí výsledků

Večerníček předkládá dětem obraz muže jako racionálního, fyzicky zdatného (zejména sportovně zaměřeného), odvážného, autoritativního a tvořivého s větší schopností učinit rozhodnutí, dále jako všímavého a galantního. Muži jsou však také prezentováni jako zlobiví, především chlapi, a jedná se o tzv. klučičí způsob zlobení, který je spojen s agresivním chováním, které se však vyskytuje nejčastěji v souvislosti s naštváním.

⁹⁰ Stereotypy jsou opět v textu uvedeny sestupně, dle míry výskytu.

Namísto domácích prací se muži věnují opravám či tvoření nových věcí. Při jednání s druhými jim vysvětlují dění kole sebe a zaměřují se na pomoc druhým. Pečující chování se u mužů vyskytuje jen zřídka, stejně tak se objevuje i zodpovědnost.

Obraz ženy se vyznačuje pečujícím chováním, dále racionálním jednáním a myšlením, typická je pro ni též zranitelnost, zodpovědnost a zvědavost. Ženy se věnují domácím pracím a vystupují jako hospodyně. Pokud se bojí o druhé nebo jsou dojaté, pláčou. Při jednání s druhými jsou zaměřeny na vztahy a druhým vysvětlují situaci, kterou nechápou.

Jen zřídka je obraz ženy dotčen tzv. klíčícím způsobem zlobení či agresivitou, která, pokud se vyskytuje, je spojena s obranou blízkých. Ne příliš často se u žen také vyskytuje autoritativní vystupování.

Dále obě pohlaví lpí na společenských pravidlech a zavedených společenských stereotypch a stejně často vystupují bezradně.

Genderové obrazy obou pohlaví v čase prochází jistou proměnou, kdy se v nejmladších sériích objevuje nárůst racionálního chování a jednání, a to u obou pohlaví. Přestože je žena ve večerníčku vyobrazena nejčastěji jako pečující, tento stereotyp s časem ustupuje a je nahrazován, již zmíněným, racionálním chováním. Dále je patrný posun ve schopnosti učinit rozhodnutí, které u žen s časem vzrůstá (tj. v mladších dílech se vyskytuje častěji).

V dílech natočených po roce 1997 se u mužů vyskytuje, i když jen zřídka, pečující chování. U žen se naopak objevuje fyzická zdatnost, která je stejně jako u mužů zaměřena především na sport. S mladšími díly ve večerníčku u žen ubývá jejich zranitelnost a u mužů jejich autoritativní vystupování. V nejmladší sérii večerníčku se mnohem častěji ženy chovají agresivně. V této sérii se také častěji vyskytuje bezradnost, jejíž výskyt je pro obě pohlaví shodný. Závěrem lze říci, že stereotypy nalezené ve večerníčku korespondují se stereotypy, které jsou mužům a ženám přiřazovány v literatuře.

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, jaké genderové stereotypy jsou dětem předkládány ve večerníčku Mach a Šebestová a k jakým proměnám těchto stereotypů dochází v čase. Celkem bylo ve večerníčku identifikováno 55 genderových stereotypů u mužů a 55 u žen, z čehož se 32 stereotypů vyskytovalo u obou pohlaví. Na základě četnosti výskytu jednotlivých stereotypů ve večerníčku lze usuzovat, že muž je dětem prezentován jako racionální, fyzicky zdatný, zlobivý s agresivními prvky. Zatímco žena je vyobrazována jako pečující a racionální, která se věnuje domácím pracím a domácnosti jako celku. Významnými proměnami v čase je zvyšování výskytu racionálního jednání a myšlení u dívek, který dokonce postupně střídá četnost výskytu pečujícího chování. Dále výskyt dívčí agresivity v nejmladších dílech a úbytek dívčí zranitelnosti.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Sojková Andrea

Název katedry a fakulty: Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Název diplomové práce: Hledání gender stereotypů a jejich proměn ve večerníčku

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.

Počet znaků:

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 15

Klíčová slova: gender, gender stereotyp, pohádka, socializace, večerníček

Práce seznamuje čtenáře se základními principy socializace, dále se zaměřuje na význam pohádky v životě dítěte a její význam během socializace dítěte. Nabízí definice genderu, genderové socializace a popisuje genderově stereotypní obraz muže a ženy v naší společnosti. Nakonec ukazuje výsledky analýzy genderových stereotypů ve večerníčku Mach a Šebestová, která se zaměřuje i na jejich proměnu v čase.

Anotation

Name of author: Sojková Andrea

Name of chair and faculty: Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Name of master thesis: Looking for gender stereotypes and its changes in TV bedtime story

Lector: Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.

Character count:

Number of enclosures: 2

Number of titles of used literature: 15

Key words: fairy-tale, gender, gender stereotype, socialization, TV bedtime story

This text describes basic principles of socialization, it focus on meaning of fairy-tale in child life and also its importance in child's socialization. It offers some definitions of gender, gender's socialization and describes gender stereotypes of men and women in our society. Finally it shows results of gender stereotypes analysis and their transformation in time in TV bedtime story called Mach a Šebestová.

Seznam použité literatury

- BERGER, P. *Pozvání do sociologie*. Praha: FMO, 1991.
- BETTELHEIM, B. *Za tajemstvím pohádek*. Praha: Lidové noviny, 2000.
- BLATNÝ, M., PLHÁKOVÁ, A. *Temperament, Inteligence, Sebepojetí. Nové pohledy na tradiční témata psychologického výzkumu*. Brno: Albert, 2003.
- ČT a: ČESKÁ TELEVIZE. *Historie Večerníčku. Jak to všechno začalo a bylo dál*. [online]. © 1996-2011, publikováno 1996-2011 [cit. 2011-12-03]. Dostupné z:
<<http://www.ceskatelevize.cz/program/vecernicek/historie.html>>.
- ČT b: ČESKÁ TELEVIZE. *Mach a Šebestová a kouzelné sluchátko*. [online]. © 1996-2014, [cit. 2011-12-03]. Dostupné z:
<<http://www.ceskatelevize.cz/porady/0-vecernicek/5628-galerie-vecernicku/?detail=mach-a-sebestova>>.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2005.
- HORSTER, D. *Jürgen Habermas*. Praha: Svoboda, 1995.
- INDRUCHOVÁ, L. Žena na ulici: Stereotypizace ženy v současné velkoplošné reklamě v České republice. In *Sociologický časopis*. XXXI, 1/1995.
- JARKOVSKÁ, L., LIŠKOVÁ, K., ŠMÍDOVÁ, I. a kol. *S genderem na trh. Rozhodování o dalším vzdělávání*. Praha: SLON, 2010.
- KALNICKÁ, Z. *Úvod do gender studies. Otázka rodové identity*. Opava: SUO, 2009.
- KARSTEN, H. *Ženy – muži. Genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006.
- KOMÁRKOVÁ, O. *Genderové stereotypy v reklamních textech*. Praha: UK, 2006.
- KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie*. 1. vyd. Olomouc: UP, 2009.

MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006.

Přílohy

1. Seznam večerníčků
2. Seznam dílů večerníčku Mach a Šebestová

PŘÍLOHA Č. 1

Seznam večerníčků

číslo	název večerníčku	rok vzniku		rozpětí v letech	poznámka
		první díl	poslední díl		
1	Anička skřítek a Slaměný Hubert	1983		×	
2	Autíčko s červeným srdcem	1987		×	
3	Balabánci	1993		×	
4	Bambulka a Bazilínek	1994		×	
5	Běďa rošťák	1992		×	
6	Běla a malý čaroděj	1996		×	
7	Bob a Bobek králíci z klobouku	1978	2005	27	
	Bob a Bobek na cestách				
8	Bolek a Lolek	1963	1986	23	Polsko
	Bolek a Lolek mezi horníky				
	Bolek a Lolek na Divokém západě				
	Bolek a Lolek na prázdninách				
	Bolek a Lolek si hrají				
	Bolek a Lolek v Evropě				
	Bolek a Lolek vyrážejí do světa				
	Olympiáda Bolka a Lolka				
	Pohádky Bolka a Lolka				
	Příhody Bolka a Lolka				
9	Bráškové	2002		×	
10	Broučci	1995	1997	2	
	Broučkova rodina				
11	Bubáci a Hastrmani	1999		×	
12	Bugo a Pikola	1998		×	
13	Byla jednou jedna kořata	1977		×	
14	Cesta do hlubin kočičí duše	1989		×	
15	Cesta tří králů	2002		×	
16	Cesty formana Šejtročka	1993		×	
17	Cvoček astronautem	1971		×	
18	Čarodějné pohádky	2002		×	
19	Čtyři uši na mezi	2003		×	
20	Dášeňka čili život štěněte	1979		×	
21	Delfín Filík	1987		×	
22	Do pohádky	2000	2005	5	
23	Dobré chutnání, Vaše lordstvo	1996		×	
24	Dobrodružství pod vrbami	1996		×	
25	Doktor Animo	2006	2008	2	

číslo	název večerníčku	rok vzniku		rozpětí v letech	poznámka
		první díl	poslední díl		
26	Domeček u tří koťátek	1983		×	
27	Dva ve fraku	1995		×	
28	Ferda Mravenec	1942		×	
29	Gogo a Figi	2007		×	
30	Hajadla	2006		×	
31	Hugo z hor	1987		×	
32	Hup a Hop	1968		×	
33	Chaloupka na vršku	2006		×	
34	Inspektor Fousek na stopě	2007		×	
35	Já Baryk	2000		×	
36	Jája a Pája	1987		×	
37	Jak Bzuk a Ťuk putovali za sluníčkem	1978	1994	16	
	Jak Ťuk a Bzuk nechtěli, aby přšelo				
38	Jak to chodí u hrochů	2003		×	
39	Jehláček a Bodlinka	1983		×	
40	Jen počkej, zajíci!	1969	1986	20	SSSR
41	Kamarádi pana Semtamťuka	2001		×	
42	Kamarádi, uličníci a medvídek Chlup	1982		×	
43	Karlík, zlatá rybka	2008		×	
44	Kašpárek, Honza a drak	1975	1980	15	
	Kašpárek, Honza a ti druzí				
45	Káťa a Škubánek	1982		×	
46	Kleofášovy trampoty	1988		×	
47	Klok, Kloček a pes Dingo	1994		×	
48	Kluci ze zámku	2000		×	
49	Koší bratři	1980	1982	2	
	Koší bratři a větrný kohout				
50	Koulelo se jablíčko	1989		×	
51	Kouzelník Mařenka	1982		×	
52	Kouzelník Žito	1983		×	
53	Království květin	1993		×	
54	Králík Fiala	2008		×	
55	Krkonošská pohádka	1974		×	
56	Krteček	1957	2002	45	
57	Krysáci	2005		×	
58	Kryštof a nebeský kůň	1984		×	
59	Kubula a Kuba Kubikula	1986		×	

číslo	název večerníčku	rok vzniku		rozpětí v letech	poznámka
		první díl	poslední díl		
60	Lískulka	1998		×	
61	Madla a Ťap	2006		×	
62	Mach a Šebestová	1982	2005	23	
	Mach a Šebestová na prázdninách				
	Mach a Šebestová na cestách				
63	Malá čarodějnice	1984		×	
64	Matylda	2000		×	
65	Maxipes Fík	1975	1978	3	
	Divoké sny Maxipsa Fíka				
66	Medvěd 09	1988		×	
67	Medvídek Sněhulek	1981		×	
68	Méd'ové	2001	2003	2	
	Méd'ové II - Povídání pro Aničku				
69	Mire Bala Kale Hin - Romské pohádky	2003		×	
70	Míša Kulička	1973		×	
71	My tři braši od muziky	1999	2003	4	
72	Na návštěvě u Spejbla a Hurvínka	1972	1974	2	
	Hurvínek vzduchoplavcem				
	Znovu u Spejbla a Hurvínka				
73	Nejmenší slon na světě	2010		×	
74	Nils a divoké husy	1998		×	
75	O chytré kmotře lišce	1982		×	
76	O cvrčkovi	1979		×	
77	O človíčkoví	1987		×	
78	O hajném Robátkovi a jelenu Větrníkoví	1978		×	
79	O Kanafáskovi	2002		×	
80	O klukovi z plakátu	1969		×	
81	O kocouru Mikešovi a jeho přátelích	1971		×	
82	O Kubovi a Stázině	1988		×	
83	O loupežníku Rumcajsovi	1967	1972	5	
	O loupežnickém synku Cipískovi				
84	O makové panence	1971		×	
85	O panence Blažence	1985		×	
86	O raráši Mlíkovi	1999		×	
87	O skřítku Racohejlovi	1996	2011	15	

číslo	název večerníčku	rok vzniku		rozpětí v letech	poznámka
		první díl	poslední díl		
88	O vepříku a kůzleti	1970		×	
89	O vodníku Česílkovi	1968		×	
90	O zvířátkách pana krbce	1977		×	
91	Oštrozok	2002		×	
92	Pat a Mat	1976	2004	28	
93	Petřík a Lucinka v zemi pampelišek	1984		×	
94	Pík a Kvik	1986		×	
95	Pingu	1986	2000	14	Německo
96	Pět draků vodáků	1980		×	
97	Podivná přání telátka Kopejtka	1982		×	
98	Pohádky o mašinkách	1985		×	
99	Pohádky pro štěňátka	2010		×	
100	Pohádky ovčí babičky	1966		×	
101	Pohádky stříbrného carství	1975		×	
102	Pohádky z lipových špalíků	1980		×	
103	Pohádky z mechu a kapradí	1968	1974	3	
104	Pohádky z Větrné Lhoty	1985		×	
105	Pohádky ze šipkového keře	1971		×	
106	Pojďte pane, budeme si hrát	1965	1973	8	
107	Povídání o pejskovi a kočičce	1952		×	
108	Povídání z bílých stránek	1981		×	
109	Pozor, bombón	1993		×	
110	Pruhovani kamarádi	1998		×	
111	Příběh cvrčka a štěňátka	1960		×	
112	Příběhy kocoura Modroočka	1974		×	
113	Příběhy včelích medvídků	1984	1994	10	
114	Příběhy z medové stráně	1974		×	
115	Příhody kocourka Damiána	1987		×	
116	Psí kusy	1990		×	
117	Pučálkovic Amina	1998		×	
118	Putování skřítky Hajáska	1979		×	
119	Putování za švestkovou vůní	1998		×	
120	Radovanovy radovánky	1983		×	
121	Rákosníček a hvězdy	1976	1987	11	
	Rákosníček a jeho rybník				
	Rákosníček a povětrí				
122	Richard Sloní srdce	1985		×	

číslo	název večerníčku	rok vzniku		rozpětí v letech	poznámka
		první díl	poslední díl		
123	Robot mezi námi	1989		×	
124	Rok se skřítkem Vítkem	1990		×	
125	Říkadla Josefa Lady	2005		×	
126	Říkání o víle Amálce	1975		×	
127	Sazinka	1976		×	
128	Sedmives aneb Růžová holčička	2009		×	
129	Šavlojedy	1975		×	
130	Štaflík a Špagetka	1971		×	
131	Štuclinka a Zachumlánek	1999		×	
132	Tarblíci	2009		×	
133	Terezka v nesnázích aneb Hopkin zasahuje	1991		×	
134	Tip a Tap	1971		×	Belgie
135	Tom Paleček	1994		×	
136	Toronto Tom, kocour z Ameriky	1999		×	
137	Tři prasátka	2008		×	
138	Třída jako řemen	1990		×	
139	Tuláček	1997		×	
140	Učedník kouzelníka Čáryfuka	1986		×	
141	Vánoční koledy	2000		×	
142	Ve dvou se to lépe táhne	1981		×	
143	Velryba Decimálka	1988		×	
144	Vilík ucho se, ucho tam	1988		×	
145	Vodník Čepeček	1983		×	
146	Vydrýsek	2002		×	
147	Z deníku žáka III.B aneb Edudant a Francimor	1995		×	
148	Z klokaní kapsy	1985		×	
149	Ze života rodiny Horáčkovy	1995		×	
150	Žofka a spol.	1987	1996	3	
	Žofka ředitelkou ZOO				

PŘÍLOHA Č. 2

Seznam dílů večerníčku

Mach a Šebestová

Mach a Šebestová (1976 - 1982)
O Utrženém sluchátku
Školní výlet
Člověk neandrtálský
Kropáček má anginu
Zoologická zahrada
Přírodní zákony
Piráti
Vzorné chování
Policejní pes
Páni tvorstva
Oběť pro kamaráda
Jak Mach a Šebestová hlídali dítě
Ukradené sluchátko

Mach a Šebestová na prázdninách (1998 a 1999)
Jak Mach a Šebestová jeli na prázdniny
Jak Jonatán chytil blechu
Jak Mach a Šebestová udělali z dědečka Tarzana
Jak Mach a Šebestová prožili deštivé odpoledne
Jak Mach a Šebestová udělali z malíře Kolouška žáka Leonarda da Vinci
Jak Mach a Šebestová poslali lístek paní Kadrnožkové
Jak Mach a Šebestová potrestali paní Tláskalovou
Jak Mach a Šebestová zavinili zmizení Lukáše Tůmy
Jak Mach a Šebestová splnili životní sen paní Janderové
Jak Šebestovi přijeli za dcerou na víkend
Jak Mach a Šebestová navštívili cirkus
Jak se stal Jonatán hrdinou dne
Jak se Mach a Šebestová vrátili z prázdnin

Mach a Šebestová na cestách (2005)

Jak Mach a Šebestová závodili s domorodým kouzelníkem

Jak se Mach a Šebestová koupali v Amazonce
--

Jak Mach a Šebestová navštívili severní pól

Jak Mach a Šebestová zachraňovali v Paříži tetu Vilmu

Jak se Mach a Šebestová potápěli u Havajských ostrovů

Jak Mach a Šebestová zachránili v Benátkách Horáčka s Pažoutem
--

Jak Mach a Šebestová hledali v Austrálii Jonatána

Jak Mach a Šebestová navštívili s Jonatánem Hollywood
